

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

VILNIAUS UNIVERSITETAS

ISTORIJOS ŠALTINIŲ TYRIMAI

Sudarė
Artūras Dubonis

8

Lietuvos istorijos institutas
Vilnius, 2024

Knygos leidybą finansavo
LIETUVOS MOKSLO TARYBA PAGAL VALSTYBINĘ LITUANISTINIŲ TYRIMŲ
IR SKLAIDOS 2016–2024 METŲ PROGRAMĄ
Projekto finansavimo sutartis Nr. S-LIP-24-11

Redaktorių kolegija:

Darius Antanavičius
(*Lietuvos istorijos institutas*)

Darius Baronas
(*Lietuvos istorijos institutas*)

Zenonas Butkus
(*Vilniaus universitetas*)

Artūras Dubonis (pirmininkas)
(*Lietuvos istorijos institutas*)

Mathias Niendorf
(*Greifswaldo universitetas*)

Rimvydas Petrauskas
(*Vilniaus universitetas*)

Irena Valikonytė
(*Vilniaus universitetas*)

Visi leidinio straipsniai recenzuoti dviejų mokslininkų.

Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios
bibliotekų informacijos sistemos (LIBIS) portale *ibiblioteka.lt*.

TURINYS

Artūras Dubonis

Pratarmė.....8

Straipsniai

Darius Baronas

Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas – žvejys prie Juodosios jūros 1427 m. 11

Vytautas the Fisherman – the Grand Duke of Lithuania on the Black Sea Coast
in 1427. *Summary*44

Karolis Čižauskas

Pasikliauti Stanislovu Górskiu ar... Stanislovu Górskiu?

Alberto Goštauto ir Jono Chojeńskio diskusijos dėl teismų tvarkos Lietuvos
Didžiojoje Kunigaikštystėje (1535–1536) teksto evoliucijos ir datavimų ryšys.....45

Whom Should One Trust – Stanisław Górski or ... Stanisław Górski?
Regarding the Discussion on the Judicial System of the Grand Duchy of Lithuania
Between Olbracht Gasztold and Jan Chojeński (1535–1536), Its Dating
And Textual Evolution. *Summary*97

Andrius Jurkevičius

Iš Katalikų ir Stačiatikių bažnyčių tarpusavio santykių Lietuvos
Didžiojoje Kunigaikštystėje istorijos: XVI a. dokumentai, liudijantys
Vitebsko klebonų ir nuolatinių vikarų ginčus su Polocko arkivyskupijos
bažnytiniais pareigūnais ir jų tarnais99

From the History of Mutual Relations Between the Catholic and Orthodox Churches
In the Grand Duchy of Lithuania: the Documents From the 16th Century, Witnessing
About Conflicts Between the Pastors and Permanent Vicars of Vitebsk
With the Ecclesiastical Officials of the Polotsk Archbishopric
And Their Servants.. *Summary* 114

Володимир Поліщук

Військова мобілізація та оподаткування під час війни

з московитами відповідно до ухвали Городенського вального сейму
Великого Князівства Литовського 1566–1567 рр. У листі великокняжої
канцелярії до Жидичинського архімандрита на Волині (Публікація та
джерелознавчий аналіз документа) 115

Military Mobilization and Taxation During the War With the Muscovites According
to the Decision of the Goroden General Diet of the Grand Duchy of Lithuania in 1566-1567.

In the Letter of the Grand Ducal Chancellery to the Archimandrite of Zhydychyn
in Volyn (Publication and Source Analysis of the Document). *Summary* 156

Laimontas Karalius

Ką gali pasakyti XVI a. pabaigos Lietuvos Metrikos knygų-kopijų
kodikologija apie originalių knygų fizinį pavidalą (kritinės pastabos) 157

What Can the Codicology of of Late 16th-century Lithuanian Metrica Books-copies

Tell Us About the Physical Nature of the Original Books (Critical Comments). *Summary* 195

Darius Antanavičius, Živilė Nedzinskaitė

Kražių kolegijoje mirusių jėzuitų nekrologų korpusas: statistika,
tekstų genezė ir koreliacija, redagavimas, autorystė ir vertė..... 197

Necrology of Jesuits Who Passed Away at Kražiai College: Statistics, Genesis

and Correlation of the Texts, History of the Edition, Authorship, and Value. *Summary* 222

Zenonas Butkus

Vokietijos ir Rusijos karinių bei politinių veikėjų R. G. A. von der Goltzo,
P. Bermonto, G. Noske's, A. Winnigo atsiminimai kaip šaltinis Baltijos šalių
moderniojo valstybingumo genezei tirti..... 225

The Memoirs of German and Russian Military and Political Figures Rüdiger Gustav
Adolf Von Der Goltz, Pavel Bermond, Gustav Noske, and August Winnig as a Source
for Researching the Genesis of Modern Statehood of the Baltic States. *Summary*..... 251

*Šaltinių publikacija**Andrej Ryčkov, Darius Antanavičius*

Mūrinių geranainių grafo, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanclerio, Vilniaus
vaivados Alberto Goštauto laišakai, 1527–1539 m. 253

Diskusija

<i>Darius Antanavičius</i>	
1514 m. Oršos mūšio prototipas ir jo šaltiniai	289
The Prototype of the 1514 Orsha Battle and its Sources	300

Recenzijos. Anotacijos

<i>Žiemgalos vyskupystės aktai. Acta episcopatus Semigalliensis.</i>	
<i>I dalis: Balduino aktai = Pars I: Acta Balduini</i> , parengė, vertė ir komentavo	
T. Baranauskas, Pasvalys–Joniškis: Pasvalio krašto muziejus, Žiemų pradas	
„Simkala“, 2022. – 114,[2] p., il., 1000 egz. ISBN 978-609-95791-3-9 –	
(<i>Simona Glazauskaitė</i>)	301
<i>Źródła do dziejów Źmudzi (1522–1648)</i> , opracowali E. Saviščevas i J. Drungilas;	
redakcja T. Kempa (<i>Monumenta Magni Ducatus Lithuaniae</i>), Toruń:	
Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2023. – 337 s.	
ISBN 978-83-231-5111-1 (<i>opr. miękka</i>); ISBN 978-83-231-5112-8 (<i>opr. twarda</i>);	
eISBN 978-83-231-5117-3 – (<i>Artūras Dubonis</i>)	305
Santrumpos	308
Apie autorius	309
Autoriams	311
Guide for Authors	315

VOKIETIJOS IR RUSIJOS
KARINIŲ BEI POLITINIŲ VEIKĖJŲ
R. G. A. VON DER GOLTZO, P. BERMONTO,
G. NOSKE'S, A. WINNIGO ATSIMINIMAI
KAIP ŠALTINIS BALTIJOS ŠALIŲ MODERNIOJO
VALSTYBINGUMO GENEZEI TIRTI

Zenonas Butkus

Vilniaus universitetas, Vilnius

Anotacija. Straipsnyje nagrinėjami Vokietijos ir Rusijos karinių bei politinių veikėjų Rüdigerio Gustavo Adolfo von der Goltzo, Pavelo Bermonto, Gustavo Noske's, Augusto Winnigo atsiminimai, kurie pirmiausia analizuojami kaip šaltinis Baltijos šalių moderniojo valstybingumo genezei tirti. Visi atsiminimų autoriai prisipažįsta, paliudija, jog jie Baltijos šalių valstybingumo atsiradimui nepritarė, jo nepalaikė, tik A. Winnigas, būdamas Vokietijos atstovas toms valstybėms, formaliai pripažinimą suteikė verčiamas tarptautinių aplinkybių, daugiausia Antantės šalių spaudimo, o P. Bermontas, faktiškai palaikomas R. von der Goltzo, bandė baltiečių valstybingumą žlugdyti karinėmis priemonėmis, kurių nesistengė sulaikyti karo ministras G. Noske ir visa Vokietijos vyriausybė, o Antantės šalys to padaryti neįstengė. Tad tarptautinės aplinkybės po Pirmojo pasaulinio karo ne tik sudarė sąlygas susikurti Baltijos šalių valstybingumui, bet jos virsdavo ir trikdžiais šiam valstybingumui rasti, nes Vokietijos, taip pat Rusijos, imperinės užmačios išliko gajos ir dar veiksmingos Baltijos regione.

Raktiniai žodžiai: Atsiminimai, Baltijos šalys, Latvija, Lietuva, Vokietija.

Abstract. This article analyses the memoirs of Germany's and Russia's military and political figures Rüdiger Gustav Adolf von der Goltz, Pavel Bermond, Gustav Noske and August Winnig, which are first of all analysed as a source for researching the genesis of modern statehood in the Baltic States. All the above authors of these memoirs admit and testify that they did not approve of nor support the emergence of the Baltic States' statehood. Only Winning,

as Germany's representative for those states, formally gave his recognition when forced to do so by international circumstances, mostly under duress from the Entente countries, while Bermond, factually supported by R. von der Goltz, tried to compromise the statehood of the Balts using military measures that the minister of war Noske and the entire German government did not even try to contain, whereas the Entente countries were incapable of doing so. Thus, international circumstances after World War I not only created the conditions for the emergence of the Baltic States' statehood but also acted as obstacles for this statehood to exist, as the imperial aspirations of Germany, as well as Russia, remained vibrant and were still effective in the Baltic Sea region.

Key words: Memoirs, Baltic States, Latvia, Lithuania, Germany.

Įvadas

Vertinant Baltijos šalių modernaus valstybingumo atsiradimą Pirmojo pasaulinio karo pabaigoje ar iš karto po jo, gana dažnai teigiama, kad to valstybingumo atsiradimą nulėmė tarptautinės aplinkybės, pirmiausia tai, jog pralaimėjus Vokietijai ir nusilpus Rusijai, valdžiusiems Baltijos šalis, joms atsivėręs laisvės kelias, tad joms, atrėmus Rusijos raudonųjų ir baltųjų įsiveržimus, liko tik pergalingai tuo keliu žengti naudojantis dargi karo nugalėtojų – Antanės šalių – parama. Taigi liko tik beveik netrukdomai kurti valstybingumą, tiesiog „pasiimti“ jį, patiektą tarsi ant lėkštutės. Toks neretai reiškiamas spekuliatyvus požiūris, neteikiantis pakankamai reikšmės pačių baltiečių kovai už laisvę, iki galo neparodo realaus tarptautinių ir vidaus veiksnių balanso.

Į išorę pasvirusį, galbūt net nučiuožusį balansą, ypač noriai demonstravo straipsnio pavadinime minėti kariniai ir politiniai veikėjai gausiuose pareiškimuose ir ypač kiek vėliau rašytuose atsiminimuose. Šitaip jie galėjo sureikšminti savąją veiklą, siekė parodyti priešišką karą laimėjusių Antantės šalių pozicijai, išlieti panieką tarsi jų statytinių – baltiečių – kuriamam valstybingumui ir ypač pabrėžti to valstybingumo laikinumą kaip kokią geopolitinę anomaliją. Tas laikinumo akcentas neatsirado atsitiktinai, o buvo turbūt specialiai kuriamas, tiesiog įkirstas būtent minėtų Vokietijos ir Rusijos veikėjų, kadangi jie, kaip amžininkai, kaip įvykių liudininkai, tokią nuostatą tarsi autentiškai liudijo, kartu pabrėždami karo nugalėtojų dirbtinai sukurtos Versalio sistemos trapumą, laikinumą. Tuos liudijimus ir mėginsime šiame straipsnyje aptarti, pagal galimybes pasverti, įvertinti jų pagrįstumą, būtent mėginsime panagrinėti, ką apie tuometę tarptautinę situaciją atsiminė, bylojo įtakingi Vokietijos ir Rusijos asmenys, darę Baltijos šalių padėčiai stiprų poveikį.

Turbūt įtakingiausias Vokietijos kariškis, po Pirmojo pasaulinio karo faktiškai vadovavęs visai jos karinei akcijai Baltijos šalyse, buvo Rüdigeris Gustavas Adolfas von der Goltzas, kuris lyg akumuliuojo Vokietijos militaristinių sluoksnių interesus Rytuose, iki paskutinės galimybės nenorėjęs iš čia pasitraukti. Neatsitiktinai jis dar vadintas politiniu generolu, tad jo atsiminimai didžiai svarbūs siekiant įvertinti Vokietijos politiką Rytuose, kai pralaimėjus Vakaruose ir tuos pralaimėjimus įtvirtinus Versalio susitarimais, stengtasi lyg „atsigriebti“ Rytuose, išlaikyti, gal net įtvirtinti, ten užimtas teritorijas, tarsi perkelti čia karo nukamuotą tėvynę – Vokietiją, neva parklupdytą ne tiek karo nugalėtojų, kiek jiems paklususių valdžioje esančių vokiečių socialdemokratų.

Generolo R. von der Goltzo atsiminimai taip pat reikšmingi dėl to, kad jie pasirodė nepraėjus nė metams po jo vadovaujamos karinės avantiūros Baltijos šalyse. Jie buvo išleisti 1920 m. Leipzige, kaip sakoma, dar neataušus autoriaus vadovaujamų dalinių pėdoms Suomijoje, Latvijoje ir Lietuvoje¹. Antrieji jo memuarai pasirodė 1936 m.², kai autentiški įvykiai jau buvo kiek priblėšę, o nacių atėjimas į valdžią vertė vokiečių karinius veiksmus Baltijos šalyse labiau heroizuoti, jų brutalumą „retušuoti“, o tų šalių valstybingumą dar labiau menkinti. Tad, suprantama, išsamesniam aptarimui pasirinkome 1920 m. leidinį, nors jis taip pat jau turi tendencingumo. Įdomu, kad atsiminimų šališkumą pripažino pats autorius, jų Pratarinėje prasitaręs, jog asmeninės ir politinės prielaidos „neleidžia nuplėšti skraistės nuo visų motyvų ir peripetijų“. Įdomi evoliucija – juk 1920 m. atsiminimuose jis bandė išsiginti jam suteikiamo titulo „Politinis generolas Rytuose“, o 1936 m. šitą titulą įrašė savo atsiminimų pavadinime. Nemažą pluoštą dokumentų, susijusių su R. von der Goltzo veikla Latvijoje, jau yra paskelbęs žymus šaltiniotyrininkas Wilhelmas Lenzas atskirame leidinyje³. Tai dalis dokumentų, saugomų J. G. Herderio instituto archyve Marburge.

R. von der Goltzo veikiamas buvo ir turbūt labiausiai vokiečių publicistikoje bei literatūroje idealizuotas, netgi romantizuotas jų karinės akcijos Baltijos šalyse dalyvis majoras Josefas Bischoffas, vadintas viduramžišku riteriu naujaisiais laikais, tarnavęs trijuose žemynuose – be Europos, dar Azijoje ir Afrikoje, vadovavęs net kupranugarių kavalerijos pulkui⁴, turbūt charizmatiškiausias lyderis. Rygos išvadavimo nuo bolševikų

¹ R. von der Goltz, *Meine Sendung in Finnland und im Baltikum*, Leipzig, 1920.

² R. von der Goltz, *Als politischer General im Osten*, Leipzig, 1936.

³ W. Lenz, „Deutsche Machtpolitik in Lettland im Jahre 1919. Ausgewählte Dokumente des von General Rüdiger Graf von der Goltz geführten Generalkommandos des VI. Reserve korps“, *Zeitschrift für Ostforschung*, 36, 7, 1987.

⁴ Л. В. Ланник, „Йозеф Бишоф – каждый фронт как последний“, *История. Общество. Политика*, nr. 4(4), 2017.

15-ųjų metinių proga 1935 m. jis irgi išleido savo atsiminimus⁵, taip pat autentiškus ir įtaigius, – dėl vietos stokos straipsnyje jų atskirai nebeanalizavome.

Ne mažiau R. von der Goltzo veikiamas buvo ir pas mus žinomiausias Pavelas Bermontas, įkūnijęs ir praktiškai vykdęs pirmiausia Vokietijos, galbūt ir Rusijos, militaristų užmačias. Su savo daliniais 1919 m. spalį jis įnirtingai šturmavo Rygą, taip pat puldinėjo, terorizavo Lietuvos gyventojus. Nuo tos avantiūros prabėgus gana nedaug laiko – 1925 m. P. Bermontas taip pat išleido savo atsiminimus vokiečių ir rusų kalbomis⁶.

Aktyviai Baltijos šalyse darbavosi ir socialiniu požiūriu priešingo politinio sparno veikėjai, socialdemokratai Gustavas Noske bei Augustas Winnigas. Pirmasis buvo karo ministras, antrasis – Vokietijos generalinis įgaliotinis Baltijos šalyse, t. y. Latvijoje ir Estijoje *Generalbevollmächtigter des Reiches für die baltischen Lande*, dar 1918 m. gale pripažinęs ir šių šalių Nepriklausomas laikinąsias vyriausybes. Tačiau užėmę valstybinius postus tie Vokietijos politikai derinosi prie savo šalies ekspansinės politikos, tad neatsitiktinai abu vadinti socialimperialistais, mat faktiškai vadovavosi principu – mes socialdemokratai „tik iki Eitkūnų“, o toliau vis tiek esame vokiečiai *Wir sind Sozialdemokraten nur bis Eydkuhnen*. Ši posakį veikiausiai ir paskleidė pats G. Noske, kuris, būdamas karo ministru, be skrupulų malšino kairiųjų socialdemokratų „internacionalistų“, vadinamųjų spartakininkų, maištą⁷. Žodžiu, dešiniųjų ir kairiųjų veikėjų užsienio politikos nuostatos iš principo skyrėsi ne per daugiausiai, tad svarbu pasižiūrėti, kaip tai atsispindi jų atsiminimuose.

Iškelti į paviršių, nagrinėti R. von der Goltzo ir kitų panašios politikos veikėjų atsiminimus dar tikslingiau dėl to, kad pastaraisiais metais jie gana gausiai verčiami į rusų kalbą⁸. Šitaip tarsi ne tik patvirtinama, bet ir dar stipriau akcentuojama versija, esą Baltijos valstybės susikūrė dėl to, kad nusilpo Rusijos ir Vokietijos valstybės ir kad jas ypač rėmė Anglija, varydama vokiečių dalinius iš Latvijos ir Lietuvos. Žodžiu, Baltijos šalių valstybingumas – tai geopolitinė anomalija, tarptautinių aplinkybių padiktuotas padarinys. Matyt, siekiant sustiprinti tarptautinių santykių lemtingumą kuriantis šioms valstybėms, kartais nevengiama net „pakoreguoti“ verčiamų atsiminimų pavadinimus. Štai A. Winnigo atsiminimų, išleistų 1921 m., originalus pavadinimas *Prie vokiečių Rytų politikos ištakų: asmeniniai išgyvenimai ir atsiminimai, Am Ausgang der deutschen*

⁵ J. Bischoff, *Die letzte Front. Geschichte der Eisernen Division im Baltikum 1919*, Berlin, 1935.

⁶ General Fürst Awaloff, *Im Kampf gegen den Bolschewismus...*, Hamburg, 1925; П. Авалов, *В борьбе с большевизмом*, Hamburg, 1925.

⁷ G. Mitrulevičius, *Lietuvos socialdemokratijos ideologinė-politinė raida 1914–1919 metais*, Vilnius, 2017, p. 355.

⁸ Р. фон дер Гольц, *Моя миссия в Финляндии и Прибалтике*, Санкт-Петербург, 2015.

Ostpolitik: persönliche Erlebnisse und Erinnerungen, verčiant virto *Lūžis prie Baltijos 1918–1919. Augustas Vinnigas prie estų ir latvių valstybingumo ištakų, Прибалтийский излом 1918–1919. Август Винниг у колыбели эстонской и латышской государственности*. Taigi tokiais subtiliai atliktais, atrodytų, nežymiais pakeitimais (nejučia peršokama nuo sąlygų prie ištakų) sureikšminamas A. Winnigo ir kartu Vokietijos poveikis baltiečių valstybingumo kilmei.

Gal neatsitiktinai A. Winnigo atsiminimų, rusiškai išleistų 2019 m., Pratarmėje teigiama, esą jie išsklaidysią jau šimtmetį eskaluojamą estų ir latvių nacionalinį mitą apie jų valstybingumo gimimą. R. von der Goltzo atsiminimai, kaip jau nurodyta, rusų kalba išėjo 2015 m., Rusijai jau pasiglemžus Krymą. O pasiglemžimo metais – 2014 m. – rusiškai buvo išleisti vokiečių kariškių kolektyviniai atsiminimai apie jų kariuomenės kovas Rytų fronte bei pasitraukimą iš jo⁹. Vokiečių kalba tie atsiminimai buvo pasirodę dar 1936 m.¹⁰ G. Noske's atsiminimai, susiję su revoliucinėmis kovomis Vokietijoje, vokiškai pasirodę jau 1920 m.¹¹, rusiškai buvo išspausdinti po dvejų metų¹². Iš dviejų A. Winnigo atsiminimų leidinių, išleistų 1921 ir 1935 m.¹³, išsamiau aptarti pasirinkime anksčiau išėjusį.

Gana vertingų dokumentų, atspindinčių bermontininkų avantiūrą, saugoma Huverio instituto prie Stenfordo universiteto archyve. Dalis jų 2003 m. buvo paskelbti¹⁴. Be kita ko, buvo išspausdintas įdomus dokumentas, liudijantis bermontininkų grasinimus ir Lietuvai. 1919 m. spalio 15 d. Bermonto telegramoje Lietuvos vyriausybei pabrėžta: „[...] Didžioji Rusija atgims, o gera ar pikta, jai padaryta, sunkią valandą ir atgimimo metu, bus įvertinta ir atsisteista kuo griežčiausiai.“¹⁵ Bet Latvija ir Lietuva dar tais pačiais metais sutriuškino bermontininkus ir išvijo juos iš savo žemių, nors ir veikdamos ne visada kartu ir ne visai solidarčiai: Latvijos vyriausybė bermontininkus išlaikiusiai bei viskuo aprūpinusiai Vokietijai buvo net paskelbusi karą, o Lietuvos – sudarė su jais paliaubas¹⁶.

Kiek man žinoma, R. von der Goltzo, A. Winnigo, G. Noske's ir P. Bermonto atsiminimai kaip istorijos šaltiniai Lietuvoje nebuvo nagrinėti. Rusiškoje literatūroje,

⁹ *Описание послевоенных боев германских войск и фрайкоров. Вывод войск с Востока*, Москва, 2014.

¹⁰ *Darstellungen aus den Nachkriegskämpfen deutscher Truppen und Freikorps*, t. 9, Berlin, 1943.

¹¹ G. Noske, *Fon Kiel bis Kapp. Zur Geschichte der deutschen Revolution*, Berlin, 1920.

¹² Г. Носке, *Записки о германской революции. От восстания в Киле до заговора Кайна*, Петроград, 1922.

¹³ A. Winnig, *Heimkehr*, Hamburg, 1935.

¹⁴ П. Р. Бермонт-Авалов, „Документы и воспоминания“, *Вопросы истории*, nr. 1–2, 5–6, 7, 2003.

¹⁵ Ten pat, nr. 2, dok. nr. 44.

¹⁶ Z. Butkus, *Lietuvos ir Latvijos santykiai 1919–1929 metais*, Vilnius, 1993, p. 30, 38.

regis, tik Nikolajus Bogomazovas iš Sank Peterburgo universiteto atskirai aptarė R. von der Goltzo atsiminimus jau kaip šaltinį pilietinio karo Šiaurės vakarų Rusijoje istorijai tirti¹⁷. Šiam regionui turbūt priskiriamos ir Baltijos šalys. N. Bogomazovas pažymi, kad R. von der Goltzas inspiravo P. Bermonto armijos sukūrimą, tikėdamasis ja pasinaudoti, kai vokiečiai bus priversti pasitraukti iš Latvijos ir Lietuvos. Pažymėjęs aptariamų atsiminimų tendencingumą, šis autorius jų pačių išsamiau neanalizavo. P. Bermonto atsiminimus trumpai yra aptaręs dar vienas Rusijos istorikas iš Kubanės – J. G. Blagoderas, bet jis tai padarė viename straipsnyje kartu analizuodamas dar trijų baltagvardiečių memuarus¹⁸. Šis straipsnis, nors neseniai išėjęs, dar dvelkia bolševikų šlovinimu ir neapykanta Antantei. Pagaliau paskutinė rasta rusiška publikacija, skirta jau A. Winnigo atsiminimų charakteristikai, yra Karaliaučiaus Imanuelio Kanto universiteto profesoriaus Genadijaus Kretinino parengtas straipsnis, kurį rašant dar talkino muziejininkas Aleksandras Makaryčevas. Bet jame daugiau nagrinėjami ne patys atsiminimai, bet jų autoriaus veikla¹⁹. Be kita ko, čia vargu ar tiksliai teigiama, kad neva tada bolševikų jau užimti Telšiai nuo Rytų Prūsijos buvo nutolę tik 30 km²⁰. Matyt, siekiant pataikyti į bendrą propagandinį taktą, ten nurodoma, esą Baltijos šalyse (ypač Latvijoje ir Estijoje) *A. Winnigo figūra* nutylima, nors jis įnešęs *nemažą indėlį, kad tos valstybės atsirastų pasaulio žemėlapyje*²¹.

Aptariamieji šaltiniai istoriografiniu požiūriu, atrodo, taip pat pas mus atskirai neanalizuoti, nors pačioje istoriografijoje jie (ypač P. Bermonto ir iš dalies R. von der Goltzo) plačiai naudojami. Apie abi asmenybes, jų veiklą (labiausiai pirmąją) rašyta tikrai nemažai. Vytautas Steponaitis dar 1921 m. paskelbė šaltiniais paremtą publikaciją „Bermontininkai Lietuvoje“ karybos ir istorijos žurnale „Mūsų žinynas“²², kurį pats ir redagavo. Tarpukariu šia tema rašė Pranciškus Žadeikis, Mykolas Riomeris, Jonas Petraitis ir, turbūt detaliesiai, Adolfas Birontas savo atsiminimuose²³. Visą tarpukario

¹⁷ Recenzija: Н. И. Богомазов, „Почему бы не начать совместно с белыми русскими борьбу с большевизмом?“ Воспоминания генерала Р. фон дер Гольца как источник по истории Гражданской войны на Северо-Западе России, *Новейшая история России*, 2015, nr. 2, p. 54–64.

¹⁸ Ю. Г. Благодер, „Разгром Северо-Западной „белой“ армии в воспоминаниях участников (1919 г.)“, *Научные труды Куб ГТУ*, 2016, nr. 9, p. 35–41.

¹⁹ Г. В. Кретинин, А. С. Макарычев, „400 дней Восточной Пруссии“ Августа Виннига: опыт конъюнктурной мемуаристики“, *Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта (Гуманитарные и общественные науки)*, 2021, nr. 1, p. 61–70.

²⁰ Ten pat, p. 65.

²¹ Ten pat, p. 62.

²² V. Steponaitis, „Bermontininkai Lietuvoje. (Medžiaga istorijai.)“, *Mūsų žinynas*, nr. 1–2, Kaunas, 1921.

²³ A. Birontas, *Bermontininkams Lietuvą užpuolus. Atsiminimai iš kovų už Lietuvos nepriklausomybę*, Kaunas, 1934.

istoriografiją bermontininkų tema yra išanalizavęs garsus istorikas Alfonsas Eidintas²⁴. Jis, be to, parašė ir populiarių, įtaigų straipsnį apie bermontininkų avantiūrą²⁵.

Nesiimdami užduoties nuodugniai išnagrinėti bermontados ar goltziados istoriografijos, tik pažymėsime, kad ji jau yra gana gausi. Štai naujos *Lietuvos istorijos* sintezės 10 tome (d. 1) P. Bermontas ir R. von der Goltzas minimi po penkis kartus, G. Noske – du kartus, o A. Winnigas – nė sykio²⁶. Taip pat išsamioje Prano Čepėno studijoje P. Bermontas minimas net 32, R. von der Goltzas – 27, G. Noske – 7 kartus, o A. Winnigas – vėl nė sykio²⁷. Dar išsamesniame Edgardo Andersono veikale P. Bermontas minimas per 50 kartų, R. von der Goltzas – per 70, A. Winnigas – per 40, G. Noske – 20²⁸. R. von der Goltzas ir P. Bermontas neapeinami ir svarbioje Alfredo Ericho Senno knygoje *Lietuvos valstybės atkūrimas 1918–1920*. Pirmasis minimas aštuonis²⁹, antrasis – šešiolika kartų³⁰.

Sunkiai aprėpiamoje Vokietijos istoriografijoje jau yra pasirodžiusios dvi įdomios studijos apie A. Winnigo gyvenimo kelią, veiklą ir asmenybę (ne apie pačius jo atsiminimus). Tai Wilhelmo Ribhegge' s veikalas, kuriame vienas skyrius iš keturių paskirtas A. Winnigo diplomatinės misijos Baltijos šalyse analizei³¹, ir Franko Schröderio knyga, kurioje ta misija nagrinėjama jau šešiuose skyriuose iš aštuonių³². Kadangi A. Winnigo tarnystė Baltijos šalyse iš esmės buvo diplomatinė, tad jis, kaip ir pridera tokiam pareigūniui, rašė diplomatinės veiklos ataskaitas Vokietijos užsienio reikalų ministerijai. Dalis ataskaitų yra įtrauktos į daugiatomę Vokietijos užsienio politikos dokumentų publikaciją, taigi dalis jų jau spausdinta³³, todėl jas galima palyginti su atsiminimuose aprašomais ir vertinamais įvykiais bei veiksmais. Taip pat svarbus šaltinis, atspindintis Vokietijos vyriausybės poziciją dėl jos kariuomenės veiksmų Baltijos šalyse, yra tos vyriausybės posėdžių protokolai³⁴.

Karo ministro G. Noske' s asmenybė, jo politinė veikla vokiečių istoriografijoje irgi yra sulaukusi savos monografijos. Tai išsami, per 800 puslapių Wolframo Wette' s

²⁴ A. Eidintas, „Buržuazinė literatūra apie bermontininkus“, *Buržuazinių koncepcijų Lietuvos istorijos klausimais kritika*, Vilnius, 1987, p. 61–77.

²⁵ A. Eidintas, „Kokarda ant marodierių kepurės“, *Švyturys*, 1983, nr. 23, p. 18–19.

²⁶ D. Blažytė-Baužienė ir kt., *Lietuvos istorija. Nepriklausomybė (1918–1940 m.)*, t. 10, d. 1, [Vilnius, 2013], p. 615, 617, 621.

²⁷ Pr. Čepėnas, *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*, t. 2, Chicago, 1986, p. 803, 807.

²⁸ E. Andersons, *Latvijas vēsture: 1914–1920*, Stockholm, 1967, p. 707, 714, 726, 737.

²⁹ A. E. Senn, *Lietuvos valstybės atkūrimas*, Vilnius, 1992, p. 183.

³⁰ Ten pat, p. 182.

³¹ W. Ribhegge, *August Winnig. Eine historische Persönlichkeitsanalyse*, Bonn-Bad Godesberg, 1973.

³² F. Schröder, *August Winnig als Exponent deutscher Politik im Baltikum 1918/19*, Hamburg, 1996.

³³ *Akten zur Deutschen auswärtigen Politik*, Ser. A: 1918–1925, t. 13–14, Göttingen, 1977–1989.

³⁴ *Akten der Reichskanzlei Weimarer Republik. Das Kabinett Scheideman, Das Kabinett Bauer. Beschprechungen beim Reichspräsidenten über die Räumung des Baltikums*, Weimar, 1919.

knyga, pavadinta *Politinė biografija*³⁵, kurioje aptariamas ir jo vizitas į Baltijos šalis 1919 m., taip pat tais metais rugpjūtį Jelgavoje kilęs vokiečių karių maištas.

Tarp bendresnių darbų, susijusių su nagrinėjama tema, pirmiausia išskirtume du jau minėto W. Lenzo straipsnius: viename aptariamas Vokietijos politikos poveikis P. Bermonto avantiūrai³⁶, kitame – pati avantiūra³⁷. Bendresnis tarptautinių santykių kontekstas, Vokietijos Rytų politikos tęstinumo problema po Pirmojo pasaulinio karo ir Baltijos šalių situacija gerai atsispindi Jobsto Kniggeso veikale³⁸. Tam konteksto suvokimui nepakeičiama išlieka Vokietijos ir Baltijos šalių mokslininkų J. G. Herderio institute parengta dviejų dalių knyga *Nuo Baltijos provincijų iki Baltijos valstybių*³⁹. Marianos Bienhold tyrinėjimas į tą kontekstą įtraukia ir Lietuvos atvejį⁴⁰. Dar platesnis kontekstas tiek geografiniu, tiek chronologiniu požiūriu apžvelgtas Japonijos tyrėjos Rikako Shindo vokiškai parašytame beveik 900 puslapių veikale *Rytų Prūsija, Lietuva ir Sovietų sąjunga Weimaro Respublikos laikais*⁴¹. Darbas turi tvirtą mokslinį pagrindą, kadangi autorė šia tema dar 2008 m. apgynė disertaciją Humboldto universitete Berlyne.

Dabartinę Rusijos istoriografiją Baltijos šalių istorijos po Pirmojo pasaulinio karo tematika irgi yra apėmęs apčiuopiamas bumas. Tai skatina tiek jau minėti propagandiniai motyvai, tiek ir istorijos mokslo plėtros poreikiai. Vien tokiems darbams išvardinti prireiktų keliolikos puslapių. Apžvelkime pastarojo laikotarpio arba apskritai ryškesnę produkciją. Jau minėtas N. Bogomazovas ne tik skelbė šaltinius, bet ir parašė straipsnį apie rusų antibolševikinių jėgų formavimą Latvijoje 1918 m. pabaigoje⁴². Neabejotinai paminėtina Nikolajaus Judeničiaus armijos inžinieriaus Redži (vardas nežinomas, bet jo darbas reikšmingas) atsiminimais paremta studija, kurioje pabrėžiama, kad P. Bermontas, puldamas latvius, o ne bolševikus, tiesiog pražudė N. Judeničiaus žygį bolševikų valdžiai nuversti⁴³. Pavydėtinu produktyvumu pasižymi docentas Leontijus Lanikas, garsus knygų redaktorius, leidėjas, A. Winnigo, R. von der Goltzo darbų rengėjas spaudai. Išskirtume tris jo publikacijas. Jis parašė straipsnius apie jau minėtą

³⁵ W. Wette, *Gustav Noske. Eine politische Biographie*, Düsseldorf, 1987.

³⁶ W. Lenz, „Die deutsche Politik gegenüber Bermondts bis Anfang Oktober 1919“, *Journal of Baltic Studies*, nr. 15, 1984.

³⁷ W. Lenz, „Die Bermondts-Affaire 1919“, *Journal of Baltic Studies*, nr. 15, 1984.

³⁸ J. Knigge, *Kontinuität deutscher Kriegsziele im Baltikum. Deutsche Baltikum-Politik 1918/19 und das Kontinuitätsproblem (Studien zur Geschichtsforschung der Neuzeit, t. 34)*, Hamburg, 2003, p. 1–113.

³⁹ *Von baltischen Provinzen zu den baltischen Staaten, t. 1: 1917–1918*, Marburg-Lahn, 1971; *Von baltischen Provinzen zu den baltischen Staaten, t. 2: 1918–1920*, Marburg, 1977.

⁴⁰ M. Bienhold, *Die Entstehung des Litauischen Staates in den Jahren 1918–1919*, Bochum, 1978.

⁴¹ R. Shindo, *Ostpreussen, Litauen und die Sowjetunion in der Zeit der Weimarer Republik*, Berlin, 2013.

⁴² Н. И. Богомазов, „Создание русских антибольшевистских отрядов в Латвии в конце 1918 г.“, *Новейшая история России*, 2018, t. 8, nr. 2, p. 322–336.

⁴³ Реджи, *Антанта, немцы и русская Добровольческая армия в Прибалтике*, Москва, 2015, p. 44.

J. Bischoffą⁴⁴, apie vokiečių karių maištą Latvijoje 1919 m. rugpjūčio 23 d.⁴⁵, taip pat daugiau kaip 500 puslapių intriguojantį veikalą apie Vokietijos karinio elito pokyčius 1914–1921 m.⁴⁶

Tarp mūsų darbe panaudojamų, bet dar nenurodytų publikacijų išskirtume Vadimo Musajevo⁴⁷, Anatolijaus Smolino⁴⁸, Boriso Šteino⁴⁹, Tilmano Plato⁵⁰ studijas, dokumentinę apybraižą apie rusų baltagvardiečių kovas šiaurycių Europoje⁵¹, taip pat tų baltagvardiečių vadų gyvenimo ir veiklos kelią apibūdinantį veikalą⁵². Neabejotinai atsižvelgsime į labai produktyvaus Latvijos istoriko Eriko Jakobsono, estų mokslininko Magnuso Ilmārvo, taip pat darbštaus mūsiškio Edmundo Gimžausko bei pas mus taip pat žinomų Jurijaus Ciganovo ir Aleksandro Čepenkos šioje srityje nuveiktus darbus.

Aptartoje istorinėje literatūroje gana plačiai atsispindi Baltijos šalių valstybingumo genezės tarptautinės aplinkybės. Vis dėlto jos neretai pristatomos kaip stichinės ar fatališkos jėgos, tarsi nugalimos, nuasmenintos, sunkiai paaiškinamos, dar ir fragmentuotos, nepastebimai atsiradusios, po to prapuolusios, be subjektyvaus veiksnio akcentavimo. Tokį veiksnių ir bandysime šiame straipsnyje atskleisti.

R. von der Goltzo ir P. Bermonto tandemas

Baltijos politikoje vienas kitą palaikę, pažinoję, asmeniškai bendravę, nors ir būdami skirtingo rango, amžiaus, tautybės, šiedu veikėjai buvo glaudžiai susiję ir atsiminimuose to neslėpė. Pirmasis buvo Vokietijos įtakos išsaugojimo įkvėpėjas ir vykdytojas,

⁴⁴ Л. В. Ланник, „Йозеф Бишоф“, p. 26–42.

⁴⁵ Л. В. Ланник, „„Мятеж“ фрайкоров в Прибалтике 23 августа 1919 г.: вспышка германской гражданской войны“, *Петербургский исторический журнал*, 2018, nr. 3, p. 186–199.

⁴⁶ Л. В. Ланник, *Победоносные проигравшие: германская военная элита в 1914–1921 гг.*, [Санкт Петербург], 2015.

⁴⁷ В. И. Мусаев, „...эти приказы я не обязан исполнять, поскольку вы не полный хозяин своих действий“. Западная добровольческая армия П. Р. Бермондта и немецкая политика в Прибалтике в 1919 году“, *Военно-исторический журнал*, 2022, nr. 3, p. 12–21.

⁴⁸ А. В. Смолин, *Белое движение на северо-западе России 1918–1920 гг.*, Санкт Петербург, 1999; А. В. Смолин, *У закрытых дверей Версальского дворца. Парижская мирная конференция и русская дипломатия в 1919 году*, Москва, 2017.

⁴⁹ Б. Е. Штейн, *Русский вопрос на Парижской мирной конференции (1919–1920 г.г.)*, Москва, 1949.

⁵⁰ Т. Плат, „Страх перед большевиками как фактор сотрудничества немцев и латышей в создании Латвийской Республики в 1917–1919 годы“, *Труды кафедры истории Нового и новейшего времени Санкт-Петербургского государственного университета*, 2018, nr. 18 (1), p. 120–133.

⁵¹ *Белая Борьба на Северо-западе России*, Москва, 2003.

⁵² Б. Беленкин, *Авантюристы Великой смуты. Россия, XX век: революция, гражданская война, 20-е годы*, Москва, 2001.

autoritetingas generolas, o antrasis daugiau tik vykdytojas su prieštariniais ir aiškintais, sunkiai paaiškinamais poelgių zigzagais. Tik veikdamas Suomijoje, tai buvo kaip pirmasis misijos etapas, R. von der Goltzas dar neturėjo būsimo kompaniono, o paties generolo veikla buvo kuklesnė, tad ir atsiminimuose ji apžvelgiama beveik trigubai trumpiau nei misija Latvijoje ir Lietuvoje. Į nuožmias politines, karines kovas Suomijoje R. von der Goltzo daliniai įsitraukė kur kas vėliau, kai patriotinės jėgos jau buvo iš esmės įveikusios prorusiškus vadinamuosius raudonuosius sargybinius, tiesa, dar spėjo pasižymėti kruvinomis represijomis bei parodomosiomis demonstracijomis. Iš tikrųjų jau tada taikliai paaiškinta, kad Vokietija „pati save pakvietė į Suomiją“⁵³.

Vis tiek nagrinėjamuose atsiminimuose teigta, esą suomių palankumas Vokietijai nebuvo išgaišęs, nors anglai mėginę tai išguiti. Platinti gandai, neva šie internuos vokiečių karius ir išsiųs juos atstatomiesiems darbams į Prancūziją ir Belgiją, tad išsiilgtosios tėvynės jie niekada nebematysią⁵⁴. Jau čia didžiausias neprielankumas rodytas Anglijai, ironiškai pažymint, kad ji *pasaulio valdovė*, nepasotinamas Albionas⁵⁵, nepakantumo kitokiam požiūriui įsikūnijimas; vis dėlto ji nepajėgusi išguiti Vokietijos ir jos kultūros įtakos nei iš Suomijos, nei iš visos Skandinavijos⁵⁶. Tačiau Anglijos nenumaldomi siekiai plėsti neribotą viešpatavimą sukursią jai tik drebančio dėl mirties liūto šlovę⁵⁷. Vis dėlto vokiečių generolas pripažino, kad paklūstant tų pačių britų diktatui, vokiečių instruktoriams teko palikti Suomiją⁵⁸.

Ypač nepalankiai R. von der Goltzas atsiliepia apie Vokietijos kariuomenėje įsisteigusias Kareivių tarybas. Jis kategoriškai pabrėžia, jog nepakluso jokiems tarybų sprendimams, tik buvęs priverstas atsižvelgti į kai kuriuos jų nutarimus ūkio klausimais. Taip pat kuo griežčiausiai atmetęs ir bet kokį Centrinės Rytų fronto tarybos, posėdžiavusios Kaune, diktatą. Klausyta tik Aukščiausios karinės vadovybės komandų⁵⁹ (Liepojos kareivių tarybos likvidavimas aptartas net atskiroje atsiminimų dalyje)⁶⁰.

Vis dėlto tos tarybos, matyt, generolą bus nemažai išgąsdinusios, taip pat tos, kurios buvo sukurtos pačioje Vokietijoje. Atsiminimuose jis papasakojo, kaip grįždamas iš Helsinkio, išlipęs Štettino (Ščecino) uoste jau buvo persirengęs moteriškais drabužiais (suknele), o Berlyne taip pat pasisekė be sumušimų parsigauti iki namų⁶¹. Tai toks

⁵³ S. Zetterberg, *Suomija po 1917 metų*, Vilnius, 1993, p. 25.

⁵⁴ Р. фон дер Гольц, *op. cit.*, p. 120.

⁵⁵ Ten pat, p. 184.

⁵⁶ Ten pat, p. 123–125.

⁵⁷ Ten pat, p. 126.

⁵⁸ Ten pat.

⁵⁹ Ten pat, p. 120.

⁶⁰ Ten pat, p. 171–175.

⁶¹ Ten pat, p. 128.

sugrįžimas buvęs po 4,5 metų sunkios karinės tarnybos tėvynei⁶². Nepaisant to, generolas tik pasimatęs su sūnumi iš karto išvyko tarnybon į Sileziją, į čekų frontą, kur taip pat pamatė demoralizuotus vokiečių karius, o tai autorius įvertina kaip „marą visiems gyventojams“. Jis sako, jog pradėjęs suprasti net garsųjį karvedį Hanibalą, kuris paliko likimo valiai savo savanaudžius tėvynainius negalėdamas išgelbėti žūstančios tėvynės⁶³.

Tokioje situacijoje, tokiuose apmąstymuose R. von der Goltzas, jau žinomas kaip Suomijos išvaduotojas nuo bolševizmo, 1919 m. sausio pabaigoje gavo karo ministro G. Noske' s paskyrimą vadovauti visiems vokiečių savanorių daliniams Baltijos šalyse⁶⁴. Prisimindamas paskyrimą naujasis vadas rašo, jog tuo metu net nežinojęs, jog teks kautis priešų apsupty, o blogiausias priešas būsiąs savoji tauta ir savoji vyriausybė; esą jam tiesiog įbrukę *buką kardą* įpareigodami spręsti uždavinį, primenantį kvadratinį rutulį⁶⁵.

Turėdamas tokį uždavinį vasario 1 d. 5-ą ryto jis atvyko į Liepoją ir iš karto tapo jos gubernatoriumi vietoje kairiojo socialdemokrato, faktiškai artimo bolševikams Fricio Menderio. Vasario 3 d. R. von der Goltzas tapo ir vokiečių IV rezervinio korpuso vadu. Būtent Liepojoje jis ėmė rengti ir viso Kuršo užkariavimo operaciją, bet iš pradžių tokiai operacijai nenorėjo pritarti ne tik Vokietijos vyriausybė, bet ir Antantės paliaubų komisija, mat vengta konfrontuoti su sovietų Rusija. Bet R. von der Goltzas įtikinėjo, kad vien ginantis bus sunku išlaikyti ir turimas pozicijas. Atsiminimuose jis nurodo, kad Liepoja tapo operacijų prieš bolševikus baze, čia buvo ginklų ir šovinių sandėliai, „armijos korpuso smegenys“⁶⁶. Pripažįstant generolo karinį įtakingumą, kartu reiktų nepamiršti ir jo, kaip asmenybės, Edgardo Andersono žodžiais tariant, „didybės manijos“, o gal ir „riboto intelekto“⁶⁷.

Atsiminimuose jis tvirtino, jog Latvijoje turėjęs kovoti keturiais frontais prieš keturis priešus: „bolševikų armiją, Liepojos kareivių tarybą, demoralizavusią karius, *pusiau bolševikinę Latvijos vyriausybę ir Antantę*“. Visus tuos keturis priešus jis jau būtų įveikęs, jei prie jų spalį nebūtų prisijungęs penktasis – pati Vokietijos vyriausybė⁶⁸. Savo misiją generolas apibrėžė maksimalistiškai. Turėjęs jis apginti ne tik Rytų Prūsiją, bet ir išsaugoti vokiškumą Rytuose. Jis siekė sukurti Rytuose barjerą, *Rytų marką*, saugantį Reichą. Net ir nepalankiai susiklosčius karo pabaigai, vokiečių armija nebuvo

⁶² Ten pat, p. 129.

⁶³ Ten pat, p. 131.

⁶⁴ Ten pat; Pr. Čerėnas, *op. cit.*, p. 524.

⁶⁵ Р. фон дер Гольц, *op. cit.*, p. 131–132.

⁶⁶ Ten pat, p. 141.

⁶⁷ E. Andersons, *op. cit.*, p. 397. Tarsi patvirtindamas tuos žodžius pats R. von der Goltzas rašo: „viską galima prarasti, tik ne garbę“, žr. Р. фон дер Гольц, *op. cit.*, p. 168.

⁶⁸ Ten pat, p. 139.

sutriuškinta. Rytuose ji buvusi laimėtoja, jos daliniai stovėję prie Sankt Peterburgo. Faktiškai generolas laikėsi dabar žinomos trisdešimtmečio karo koncepcijos: vokiečiai, veikdami kartu su rusų baltagvardiečiais, turį nuversti bolševikų valdžią Rusijoje, tada jau ji kartu su Vokietija galėsianti sukurti tvirtą žemyninių valstybių aljansą ir stoti į žūtbutinį – galutinį mūšį, pirmiausia su Anglija, dėl pasaulinio viešpatavimo.

Generolas jau ir konkrečiai numatė, kad Rusijoje vietoje jau „išskerstos“ inteligentijos turi ateiti vokiečių pirkliai, techniniai vadovai, o jos laukuose įsigyventi vokiečių valstiečiai. A. Winnigo puoselėta Latvijos kolonizacija sulaukė R. von der Goltzo palaikymo. Jis rašė, kad Baltijos vokiečiai amžiais buvę beveik vieninteliai „tos žemės gynėjai“⁶⁹. Kartu generolas pripažino, jog Baltijos vokiečiai latviams rodė priešiskumą, o per ketverių metų okupaciją be atodairos plėšė gyventojus, ir dabar, kai atsirado savanorių daliniai, plėšimų ne tik pasitaiko, bet jie tampa įprastu reikalu. Dėl to neapykanta Baltijos vokiečiams esanti įsisenėjusi, o net ir tie, kurie nelinkę prie bolševizmo, verčiau gyventų prie jo nei prie vokiečių. Esą 60 proc. Kuršo gyventojų yra bolševikiškų pažiūrų, o Liepojoje jų dar daugiau⁷⁰.

Atsiminimai liudija, kad R. von der Goltzas buvo jautrus ir savo kariavimo bei buities sąlygoms. Jis išsakė nemažai priekaištų kairiajai Vokietijos vyriausybei dėl menko rūpinimosi karininkija ir juo pačiu, dar visus metus savo noru kovojusiu už vokiečių įtakos išsaugojimą; esą ji labiau kovojo ne su bolševizmu, o su prūsišku militarizmu⁷¹. Atsiminimuose parodoma, kad generolas Suomijoje kariavo daug geresnėmis sąlygomis nei Kurše. Aprašoma varginanti jo kelionė kartu su majoru J. Bischoffu iš Liepojos į frontą prieš bolševikus: nepavyko gauti saloninio vagono, teko kęsti šaltį vagonė išdaužytais langais, toliau dar keliauti rogėmis snieguotais keliais ar bekele.

Vasario kovo mėnesiais R. von der Goltzas intensyviai įtikinėjo savo vadovybę, ypač Reichsvero vadą Hansą fon Zektą, kad Vokietijai didžiai prasminga užimti Kuršą ir visą Latviją, mat tenai kraštas, nors ir nualintas karo, bet gyvybingas, tai vos ne vienintelė vieta, kur dar galima ko pavalgyti, kur galima iš gyventojų paimiti maisto produktų. Esą būtina ne gintis, o pulti, užimti Ventspilį ir visą Kuršą, kol dar bolševikai neišvežė visų maisto produktų į Rusiją. Puolimas apsimokėsias ir ekonomiškai, ir finansiškai, neužtenka vien išlaikyti teritorijas prie Mažeikių ir Šiaulių geležinkelio linijų⁷². Žodžiu, rusai ir vokiečiai lyg nutrūkė be atodairos plėšė ir alino Baltijos šalis (latvių, kaip ir lietuvių, žemės buvo nusėtos maisto produktų karučiais, traukiančiais rytų kryptimi).

⁶⁹ Ten pat, p. 134.

⁷⁰ Ten pat; R. von der Goltz, *Meine Sendung*, p. 126.

⁷¹ P. фон дер Гольц, *op. cit.*, p. 142.

⁷² Ten pat, p. 144.

Skverbimasis į Rytus atsiminimuose pagrindžiamas civilizacijos gynimu: kur gyventa, valdyta, šeiminkauta vokiečių, kraštas turtingesnis, kultūringesnis. Tarp Kuršo ir Lietuvos tarsi civilizacijos riba, generolas iš dalies pritariaš savo karininkų nuomonei, jog Lietuva panaši į Afrikos čiabuvių kraštą⁷³. Atsiminimuose daug liaupsių vokiečių baronų viešpatavimui Baltijos šalyse. Jie buvę valingi, išlaikė galybę 700 metų, turėję valdovų, buvo ponų charakterio, nors sudarė tik 1 proc. šalies gyventojų⁷⁴. Su autoriumi šiuo klausimu sunku sutikti – juk pašalinus baronų viešpatavimą ir įtaką nei Latvija, nei Estija nenusmuko, o dar labiau suklestėjo ir tarpukariu išgyveno aukso amžių.

Pradėjus intensyviai kariauti su bolševikais, R. von der Goltzas iš pradžių gana palankiai vertino besikuriančią Latvijos kariuomenę, ypač anksti nuo atsitiktinės vokiečio kario kulkos žuvusį majorą Oskarą Kalpaką, vėliau tapusį latvių nacionaliniu didvyriu, kuris jau sausio 5 d. suformavo atskirą latvių batalioną Baltijos landesvere. R. von der Goltzas įvertino šį majorą kaip kuklų karį, svečiavosi jo namuose, vaišinosi, jam žuvus, net dalyvavo jo laidotuvėse⁷⁵. O. Kalpako pareigas perėmė kapitonas, būsimas generolas Janis Balodis. Tačiau latvių kariuomenei stiprėjant ir randantis Antantės paramai, vokiečiai tokiam bendravimui šoko priešintis. Priešintasi savarankiškos latvių kariuomenės formavimui, norėta, kad latviški daliniai operaciniu požiūriu paklustų vokiškai karinei vadovybei.

Toliau atsiminimuose generolas detaliai išnagrinėja Kuršo išvadavimo nuo bolševikų operaciją, per kurią užimama ir dalis Žemaitijos. Vasario 26 d. buvo įžengta į Telšius, taip pat užimti Viekšniai ir Akmenė, kovo 3–5 d. užkariauti Mažeikiai, kurie turėjo tapti goltzininkų baze. Aprašoma, kaip tokiomis pergalemis džiaugiasi moterys, seneliai, kaip išgyveno viena jauna moteris, kurios vyrą bolševikai nukankino Rygoje⁷⁶.

Analizuodamas karines operacijas R. von der Goltzas kartu polemizuoja su tuometine Vokietijos valdžia. Nurodoma, esą joje įsitvirtinę pacifistai, linkę paklusti Antantės diktatui, yra įtikėję Vudro Vilsono politikos teisingumu. Bet prasmingesnė esanti aktyvi Vokietijos politika. Ji turėtų kartu su Kolčaku ir Denikinu staigiu smūgiu nuversti bolševikų valdžią Rusijoje ir su ja bendromis jėgomis kibti į atlapus Anglijos pasaulinei imperijai. Tik šis didingas tikslas vėl sutelktų Vokietiją, išvestų ją iš beviltiškos padėties⁷⁷.

Atsiminimuose niūriomis spalvomis piešiama Latvijos ateitis. Esą tikros nepriklausomybės jai nepasiekti. Rusija niekada negalėsianti atsisakyti Baltijos pajūrio. Latvija

⁷³ Ten pat, p. 145.

⁷⁴ Ten pat, p. 146.

⁷⁵ Ten pat, p. 147.

⁷⁶ Ten pat, p. 152.

⁷⁷ Ten pat, p. 157.

galinti rinktis tik vieną iš dviejų variantų: tapti Anglijos kolonija arba turėti autonomiją Rusijos imperijoje. Anglija nė piršo nepajudinsianti, kad apgintų Latviją nuo Rusijos, nepasiūšianti tam reikalui nė vieno savo kareivio⁷⁸. Smarkių priekaištų atsiminimuose liejasi Latvijos lyderiui Karliui Ulmaniui. Jis vadintas „kiaulių prekeiviu“⁷⁹, o jo vyriausybė „operetinė“⁸⁰. Esą K. Ulmanis nė karto vokiečių generolui nepadėkojęs už Latvijos išvadavimą nuo bolševikų – tik sykį išreiškęs pasitenkinimą ir tik tada, kai pats R. von der Goltzas tiesiog jo paklausęs, ar džiaugiasi, kad didelė dalis Latvijos išvaduota nuo bolševikų⁸¹.

Generolo nuomone, vienintelė teisinga ir protinga išeitis būtų pralaimėjusios Vokietijos ir nugalėtojos Anglijos lygiateisė padėtis⁸².

K. Ulmaniui ir jo vadovaujamai vyriausybei priekaištauta, kad ji vokiečių kariuomenę norėjo traktuoti tik kaip *pagalbinę jėgą*, padedančią kurti gimstančią Latvijos valstybę. Aršus konfliktas įsiplieskė Liepojoje dėl ginklų. Vasario 6 d. anglai perdavė latviams 5 tūkst. šautuvų, 50 automatinių ginklų ir 5 mln. šovinių, o balandžio 3 d. dar atsuntė 20 tūkst. šautuvų, 18 patrankų, 20 automobilių. Bet R. von der Goltzas perėmė ginklus, faktiškai pasisavino, ir jie liko laive „Saratov“⁸³. Atsiminimuose generolas teisinasi, kad jis, kaip Liepojos gubernatorius, turėjęs tuos ginklus sulaukyti, mat jie galėję pakliūti į rankas nepatikimiems latviams, kurių daugelis esą palankūs bolševikams; su latviais dėl tų ginklų vykęs *mažas karas* ir tik vėliau ginklai buvę perduoti, bet tik mokymosi tikslais⁸⁴. Teisindamas savo poelgius generolas kone visur pabrėžia visuotinę latvių *vokiečių fobiją*⁸⁵, pateisina jis ir savo kompaniono J. Bischoffo represinius veiksmus, pavyzdžiui, nurodo, esą šis teisėtai ir pagrįstai suėmęs Jelgavos komendantą *už nepaklusnumą*⁸⁶. Taip pat R. von der Goltzas nurodo, jog kariniuose reikaluose jo žodis būdavo lemiamas, mat vadovavęs 30–40 tūkst. kariuomenei. Maža to, kiekvienas Latvijos ministras ar kitas valdininkas, norėdamas ko pasiekti, turėjęs su generolu kalbėti vokiškai⁸⁷.

Kebliausiai generolui buvo pasiteisinti dėl 1919 m. balandžio 16 d. maišto Liepojoje (tarp pirmo ir antro kavos puodelio), kai buvo bandoma nuversti K. Ulmanio

⁷⁸ Ten pat, p. 160.

⁷⁹ Ten pat, p. 161.

⁸⁰ Ten pat, p. 179.

⁸¹ Ten pat, p. 159.

⁸² Ten pat, p. 161.

⁸³ E. Andersons, *op. cit.*, p. 403.

⁸⁴ Р. фон дер Гольц, *op. cit.*, p. 164.

⁸⁵ Ten pat, p. 165.

⁸⁶ Ten pat.

⁸⁷ Ten pat.

vyriausybę. Idėjiškai tokį maištavimą R. von der Goltzas palaikė, bet tiesiogiai įsipainioti vengė. Organizacinę ir vykdymo atsakomybę prisiėmė Baltijos landesvero dalinių vadas Hansas Manteufelis, kuris savo dalinius balandžio 11–16 d. pamažu iš fronto perkėlė į Liepoją, atseit, poilsiui. Maištininkai 16-os dienos rytą paėmė į nelaisvę 700 Latvijos armijos karių, tik 200 karių suspėjo pasitraukti į Karo uostą ir pasiruošti gynybai. K. Ulmaniu protestuojant, R. von der Goltzas aiškino, kad nieko neteisėto nevyksta⁸⁸. Bet H. Manteufelio vyrai 15 val. užgrobė Latvijos valstybės kasą (sargą nužudė), suėmė porą ministrų, tačiau ministras pirmininkas K. Ulmanis pasislėpė anglų misijoje. Misijos atstovai pareikalavo, kad R. von der Goltzas maište dalyvavusius dalinius išformuotų, o jų vadus suimtų. Generolas atsisakė tai padaryti (tik dalį maištininkų išsiuntė į Lietuvą), esą negalys kištis į Latvijos vidaus reikalus. Tęsdami maištą Manteufelio vyrai balandžio 19 d. nuginklavo Ventspilio, o 26 d. – Vainiodės latvių komendantūras. Pagaliau balandžio 24 d. R. von der Goltzas pats perėmė į savo rankas visą aukščiausią valdžią, įvedė karo padėtį. Kadangi jau buvo suplanuotas karo ministro G. Noske' s vizitas į Lietuvą ir Kuršą, nenorėta rizikuoti bendresne Vokietijos Rytų politika, vaikantis vien lokalių Baltijos vokiečių interesų.

Vykstant Manteufelio maištui, K. Ulmanio vyriausybė persikėlė į prie Liepojos uosto stovintį garlaivį „Saratov“, kurį saugojo anglų karo laivai. Jau balandžio 17 d. čia įvyko pirmasis vyriausybės posėdis.

R. von der Goltzas atsiminimuose balandžio 16 d. maištą faktiškai teisina, esą balandžio 17 d. buvęs numatytas bolševikų sukilimas, bet jo grėsmę K. Ulmanis neigęs. Generolui tik rūpėję išsaugoti kareivių drausmę ir visuomeninę rimtį. Savo veikla, savo pozicija jis vis dėlto nemaža dalimi parengė sąlygas maištui ir stengėsi išlaikyti tą padėtį, kuri susiklostė po perversmo, palaikydamas perversmininkų suformuotą A. Niedro vyriausybę ir blokuodamas K. Ulmanio grįžimą valdžion. Vokiečių marionetę A. Niedrą R. von der Goltzas vadina *puikiu žmogumi*⁸⁹.

Atsiminimuose R. Goltzas nė kiek neapgailestauja dėl Latvijai darytų apsunkinimų, kartais tikrų „šunybių“. Jis pasisako, kad turėjęs planų perkelti savo rezidenciją iš Liepojos į saugesnę Klaipėdą, bet to nedaręs, nenorėdamas palikti *nedėkingų* latvių vienu galynėtis su stipresnėmis išorės jėgomis. Esą latviai dėkoję anglams, amerikonomams (net giedoję jų himną) už menkiausią pagalbą, tik ne narsiems vokiečiams, padedantiems nepalyginamai stipriau. Piktintasi, kad latviai kaip tarptautinę bendradarbiavimo priemonę mieliau renkasi prancūzų nei vokiečių kalbą. Tarsi „atsidėkodamas“ generolas Latviją

⁸⁸ E. Andersons, *op. cit.*, p. 429.

⁸⁹ Р. фон дер Гольц, *op. cit.*, p. 213.

vadina *miniatiūrine* valstybe⁹⁰, o jos kalbą ironiškai – *pasauline kalba*⁹¹. Neturtingus Latvijos gyventojus reikėtų gydyti nuo *šovinizmo* kolonizacija. (Belioka tik prisiminti žemaitišką patarlę „kuo pats kvėp, tuo ketus tep“.)

Iš Vokietijos vyriausybės narių R. von der Goltzas palankiai vertino karo ministrą G. Noske⁹², kuris, kaip ir A. Winnigas, nepalaikė kareivių tarybų kišimosi į fronto reikalus⁹². Reichsvero vadui generolui Hansui von Seecktui *nerandant kelio į Baltijos šalį*, G. Noske 1919 m. balandžio pabaigoje atvyko į Latviją inspektuoti vokiečių dalinių ir apskritai susipažinti su karine politine situacija. R. von der Goltzas surengė jam iškilmingą priėmimą. Kaip tik atvykimo dieną buvo suformuota marionetinė A. Niedro vyriausybė, paprašiusi sveičią ją paremti. Šis iš principo atsakė teigiamai, kartu leisdamas suprasti, jog nesąs visagalis – tenka paisyti ir visuomenės nuomonės. Po generolo išsamaus pranešimo ir detalių svarstymų esą buvo pasiektas abipusis supratimas dėl Vokietijos tikslų Baltijos šalyse. Atsiminimuose daroma išvada, jog jų autorius su ministru būtų galėję dirbti vienoje komandoje. Po pluošto pagyrų, vis dėlto, generolas pažymėjo, kad ministras buvęs paveiktas partinės politikos štampų⁹³.

Anglijos palaikomų Baltijos valstybių susikūrimas, generolo nuomone, labai pavojingas Rusijai, tai tiesiog „mirtis Rusijai“, neva anglai per Pirmąjį pasaulinį karą kartu su Vokietija nori nugalaboti ir Rusiją, savo seną konkurentą Artimuosiuose ir Tolimuosiuose Rytuose. Generolas turėjęs misiją atnaujinti kovą su Anglija šiaurryčių Europoje⁹⁴. Jis tvirtino, kad niekada nepasitikėjęs anglais ir iki savo mirties netikėsiąs šios *beširdiškiausios tautos žemėje atstovais*⁹⁵.

Palankiau už Latviją jis vertino Estiją, kuri sparčiau nei pietinė jos kaimynė steigė kariuomenę, anksčiau išvijo ir bolševikus. Dar Liepojoje R. von der Goltzas palaikė ryšius su ten rezidavusiu Estijos atstovu, iš kurio gaudavo karinės padėties suvestines⁹⁶. Iš atsiminimų galima jausti, kad generolui nebuvo prie širdies Anglijos palaikomas Latvijos ir Estijos bendradarbiavimas – palankiau žiūrėta į jūdviejų kiverčius. Pripažįstama, kad vokiečiai iš karto neįvertino Estijos kariuomenės kovingumo ir pajėgumo kautis. Neakcentuojami landesvero ir Geležinės divizijos pralaimėjimai estų bei latvių nacionaliniams daliniams prie Cėsių (Vendeno). Bet pralaimėjimai pateisinami vokiečių revoliucijos ardumu poveikiu daliniams. Taip pat pripažįstama, kad vokiečių karių

⁹⁰ Ten pat, p. 213.

⁹¹ Ten pat, p. 181.

⁹² Ten pat, p. 172.

⁹³ Ten pat, p. 193.

⁹⁴ Ten pat, p. 206.

⁹⁵ Ten pat, p. 261.

⁹⁶ Ten pat, p. 203.

į Baltijos šalis labiausiai traukė viltis gauti žemės ir tapti kolonistais⁹⁷. Nurodoma, jog Vokietijoje tapusi populiari mintis kurti Kurše naują koloniją, kurioje būtų apgyvendinta 30–40 tūkst. vokiečių valstiečių⁹⁸. Tai minčiai pritaręs ir paties generolo brolis. Vis dėlto, tarp vokiečių populiarsnė buvusi mintis apsigyventi, o ne kariauti. Generolas manęs kitaip: pirma kautis, tik paskui apsigyventi. Esą be vokiečių kolonistų nei Latvija, nei Lietuva negalėsiančios pakilti ir suklestėti.

Atskiroje dalyje R. von der Goltzo atsiminimuose nagrinėjama P. Bermonto vadovaujamos karinės grupuotės kilmė⁹⁹. Į ją pirmiausia stojo Liepojoje buvę rusų baltagvardiečiai (daugiausia karininkai), vadovaujami kunigaikščio Anatolijaus Liveno, bet daugiau pildėsi iš Vokietijos belaisvių, pergabentų daugiausia iš Ukrainos. Generolas pabrėžė, kad didžiausi nuopelnai juos suburiant priklausę P. Bermontui, kuris buvęs nuosekliausias ir tvirčiausias *vokiečių draugas*¹⁰⁰, be galo išradingai (nors faktiškai demagogiškai) sugebėjęs atmesti anglų reikalavimus jungtis prie generolo Judeničiaus dalinių, mėginusių užimti Petrogradą. Esą juodaakį, juodaūsį, kaukazietišką gražuolį P. Bermontą kariai labai mylėję, tiesiog dievino. Jisai buvęs puikus oratorius, politiškai įžvalgus, nepaklūsęs Anglijos samdiniam, Kolčakui ir Judeničiui, todėl R. von der Goltzas neturėjęs jokio pagrindo jam kliudyti. Jis P. Bermontą didžiai vertinęs, vertinęs ir *kaip žmogų, ir kaip Vokietijos draugą*¹⁰¹, mat jo akcija – „paskutinė Vokietijos viltis“¹⁰².

Generolas numatęs, kad prie P. Bermonto dalinių galėsiantys jungtis ir vokiečių kariai, jei jie nenorės grįžti į tėvynę, net Antantei ar Vokietijos vyriausybei reikalaujant. Faktiškai toks sumanymas ir buvo įgyvendintas, kai 1919 m. rugsėjo 21 d. R. von der Goltzas sudarė su P. Bermontu sutartį, pagal kurią vokiečių kareiviai galėjo pereiti į bermontininkų dalinius¹⁰³. Daugelis tuo pasinaudojo. Tokiu būdu bermontininkų kariuomenė pagausėjo beveik trigubai – iki 52 tūkst. Dauguma jų (apie 40 tūkst.) buvo vokiečiai¹⁰⁴. Generolo nuomone, toks potencialas galėjo būti panaudotas ir revoliucinei hidrai pačioje Vokietijoje nukirsdinti¹⁰⁵. Be to, Baltijos šalių, ypač Kuršo ir Lietuvos, gamtiniai ištekliai būsiantys naudingi Vokietijos ūkiui atkurti, tai tiesiog išganymas labiausiai merdinčiai Rytų Prūsijos pramonei. Netoli Daugpilio esantys gausūs geležies rūdos klodai¹⁰⁶.

⁹⁷ Ten pat, p. 221.

⁹⁸ Ten pat, p. 222.

⁹⁹ Ten pat, p. 224–233.

¹⁰⁰ Ten pat, p. 224.

¹⁰¹ Ten pat, p. 259.

¹⁰² Ten pat, p. 267.

¹⁰³ Ten pat, p. 269.

¹⁰⁴ Z. Butkus, *Lietuvos ir Latvijos*, p. 31.

¹⁰⁵ P. фон дер Гольц, *op. cit.*, p. 228.

¹⁰⁶ Ten pat.

Atsiminimuose prasitaria ir apie „generolišką“ veiklos taktiką. Jis stengėsi laikytis nuošaly tų dalykų, kuriuos pats sumanė ar net organizavo. Tai, ko gero, būdingiausias R. von der Goltzo veiklos ir pozicijos bruožas. Štai užsimenama, kad P. Bermonto akcijai organizuoti reikėję daug pinigų. Tačiau iš karto atsitraukiama – esą dar neatėjęs laikas finansavimo detalėms atskleisti. Finansavimo apimtis iš pradžių planuota milžiniška – 800 mln. ar net milijardas¹⁰⁷, bet veikiausiai gauta – apie 300 milijonų markių. Tuo pasirūpinęs Morgano bankas, o paskolą garantuoti ėmėsi net socialdemokratinė Vokietijos vyriausybė. Paskolos grąža sieta su galimybėmis vėliau – apeinant Versalio sutarties ribojimus Vokietijai, Rusijoje statyti povandeninių laivų, lėktuvų gamyklas, kitus karinės įrangos fabrikus¹⁰⁸.

Kad ir mažiau nei Latvijai, atsiminimuose žerama priekaištų ir Lietuvai. Nors ji buvusi išvaduota *vokiečių krauju*, bet apie tai nė žinoti nenorėjusi, o laikui slenkant dar įžūlėjo. Ką jau kalbėti apie K. Ulmanį, kuris sakęs, jog nenusiramins, kol paskutinis vokietis nepaliks jo šalies, tad pasižymėjęs *begėdišku nedėkingumu*. Vis dėlto daugelis Lietuvos gyventojų esą palankūs Vokietijai ir Rusijai¹⁰⁹.

Daug dėmesio atsiminimuose skiriama pasiteisinti, kodėl vokiečiai ir jų generolas nenorėjo iš Baltijos šalių pasitraukti, prisipažįstama, jog buvo tiesiog griebiamasi šiaudo, kad tik pasiliktų čia kuo ilgiau¹¹⁰. Nors ir ne atvirai, šiame reikale generolą palaikę ir Ebertas, ir Noske, dar ir Winnigas. Pateisinamas ir rugpjūčio 24 d. vokiečių karių maištas Jelgavoje (apie tai rašoma atskirame skyriuje). Majoras Bischoffas ir kiti narsūs kariai norėję pasilikti ir gauti žemės, nors ir pripažįstama, kad maištininkai, nusiaubę latvių kareivines, bandė apiplėšti Latvijos banko kasą. Paliudyta, kad vokiečiai bandė sukelti maištą ir Lietuvoje. Bet P. Bermontas suteikęs jai „patikimas savivaldos garantijas“¹¹¹. Lenkai net buvę pasirengę su P. Bermontu pasidalinti Lietuvą.

R. von der Goltzas pripažįsta, kad P. Bermontas spalio 8 d. užpuolė, „perėjo į ataką“¹¹², Rygą, valdomą jau K. Ulmanio valdžios. Bet iš karto imama tai teisinti, esą patys latviai preventyviais veiksmais ir bendradarbiavimu su estais tai išprovokavę, tad susidūrimas buvęs neišvengiamas. Be to, vadovavimas daliniams jau nuo rugsėjo pabaigos buvęs perduotas rusams, o ir pats R. von der Goltzas ministro G. Noske‘s nurodymu vadovavimą buvo perleidęs generolui Walteriui Eberhartui. Vis dėlto R. von

¹⁰⁷ Ten pat, p. 300.

¹⁰⁸ Nors bermontininkų avantiūra žlugo, bet Vokietijos ir Rusijos karinis bendradarbiavimas vyko, žr. Z. Butkus, *Tarp Trečiojo Reicho ir Trečiosios Romos*, Vilnius, 2019; Ю. Кантор, *Заклятая дружба. Секретное сотрудничество СССР и Германии в 1920–1930-е годы*, Москва, 2009.

¹⁰⁹ Р. фон дер Гольц, *op. cit.*, p. 262.

¹¹⁰ Ten pat, p. 244.

¹¹¹ Ten pat, p. 257.

¹¹² Ten pat, p. 278.

der Goltzas prasitaria, jog ir pats nebuvo niekuo dėtas, nes likęs vadovauti užkulisiuose, mat kova su Anglijos vasalais tada prilygo kovai su bolševizmu. P. Bermontas kovojęs su tikra pabaisa – Anglijos vasalais ir sąjungininkais¹¹³. Jo epopėjos laukusi tragiška pabaiga, vis dėlto P. Bermonto kariai palikę Baltijos šalis *pakelta galva*. Jie gruodžio viduryje peržengė Rytų Prūsijos sieną, o ir pats R. von der Goltzas, kad ir prislėgtas nerimo, bet kupinas vilčių, dar spalio 14 d. palikęs Baltiją. Dėl tokios baigties kalčiausia, aišku, „velniškos niekšybės“¹¹⁴ salų tauta – anglai.

Veikęs, tiesiog klestėjęs R. von der Goltzo užnugaryje, kai kada tarsi užantyje, P. Bermontas, nors ir neturėjo tokio intelektualinio potencialo bei apskritai akiračio kaip jo globėjas, atsiminimuose žarstė nemažas ambicijas ir net geopolitines įžvalgas. Jau jų pratarmėje autorius deklaruoja, jog atvirai išpažįstąs Vokietijos ir Rusijos sąjungą (tai sąjungai pakloti pagrindus ir pagausinti jos šalininkų gretas jis jaučiaš *švenčiausią pareigą*), o Angliją laiko tikrąja Pirmojo pasaulinio karo kaltininke, net Rusijos caro nuvertimo įkvėpėja. Rusija, Vokietija, Austrija ir iš dalies Prancūzija tik buvusios įveltos į karą, tarsi neižvelgdamos klastingojo Albiono diplomatiųjų žabangų¹¹⁵. Taigi Anglija – visų piktadarybių *alfa* ir *omega*.

P. Bermontas savo atsiminimų pratarmėje taip pat deklaruoja tų atsiminimų publikavimo tikslą – palengvinti darbą būsimam istorikui. Abejotume, ar šis tikslas buvo tikrai pasiektas. Jau pats atsiminimų pavadinimas klaidinantis. Juk jų autorius tik skambiai deklaravo kovą su bolševikais, bet realiai, tiesiogiai su jais nekovojo. Daugiausia jis kovėsi su nepriklausoma Latvija, su jos kariuomene, taip pat nemažai ir su Lietuva bei Estija. Tokie veiksmai bolševikus galėjo tik džiuginti, mat jie 1919 m. lemtingąjį spalį įnirtingai gynėsi nuo N. Judeničiaus dalinių, mėginusių užimti Petrogradą. Bet užimti šio bolševikams labai svarbaus miesto nepavyko, ir nepavyko galbūt dėl to, kad P. Bermontas atsisakė padėti N. Judeničiui (šis tad ne be pagrindo apkaltino B. Bermontą išdavyste). Tai gal buvo lemiamas visos baltagvardiečių kovos su bolševikais momentas, juk P. Bermontas turėjo triskart daugiau karių nei N. Judeničius ir jo dalyvavimas galėjo nulemti bolševikų valdžios žlugimą. Bet ji išsilaikė išlaikydama savo rankose ir bolševikų revoliucijos lopšį.

Neišsklaidytos ir abejonės, ar iš viso P. Bermontas yra pačių atsiminimų autorius, gal juos parašė kažkuris vokiečių profesorius, gavęs honorarą pinigais, prisiplėštais Latvijoje¹¹⁶, o gal ir dar kuris nors kitas bermontininkų avantiūros dalyvis. Dar nepa-

¹¹³ Ten pat, p. 279.

¹¹⁴ Ten pat, p. 283.

¹¹⁵ П. Авалов, *op. cit.*, p. 6.

¹¹⁶ A. Čapenko, „Rietumu Brīvprātīgo armijas komandiera portrets (P. Bermonta biografija)“, *Latvijas kara muzeja gadagrāmata*, Rīga, 2002, p. 75.

kankamai išaiškinta P. Bermonto biografija, kuri ne tik tyrinėtojų, bet ir pačio asmens pripainiota, matyt, siekiant ją vis „pagražinti“. Įvairuoja pavardė *Bermonts, Bermonds, Bermons*, tėvavardis *Rafailovičius(?)*¹¹⁷, karinis laipsnis nuo praporščiko iki generolo, gimimo data. Atsiminimuose rašo: „gimiau Tbilisyje, 1884 metais, mano tėvas Michailas Antonovičius Avalovas, motina kunigaikštienė Kuguševa, buvusi antroje santuokoje su štabo rotmistru Bermontu, Rusijos–Turkijos karo dalyviu“¹¹⁸.

Tikėtina, veikiausiai siekiant pasijauninti ar labiau save heroizuoti, buvo nutylėta kita kilmės versija. Gali būti, kad P. Bermontas gimė septyneriais metais anksčiau – 1877 m. Rusijos Tolimuosiuose Rytuose, Vladivostoko juvelyro krikštyto žydo Rafailo Bermondo šeimoje. Baltagvardiečių generolas Aleksandras Rodzjanko savo atsiminimuose dar nurodo, kad P. Bermontas buvęs karaimas¹¹⁹. Laikantis „ilgosios“ biografijos varianto, nurodoma, kad tarnybą kariuomenėje P. Bermontas pradėjęs 1901 m. kariniame orkestre, dalyvavęs Kinijos „boksininkų“ sukilime, po to Rusijos–Japonijos kare, 1905 m. tapo praporščiku, dalyvavo Pirmajame pasauliniame kare, buvo ne sykį (iš viso vienuolika kartų) sužeistas, 1916 m. kontūzytas, tad pasigavo epilepsiją, turėjęs išskirtinį pasisekimą tarp moterų, vadintas net *seksualiniu psichopatu*, susirgęs sifiliu. Dar karo metais atsidūrė Sankt Peterburge, po to nukako į Ukrainą, kur kovojo prieš ukrainiečių išsivadavimo sąjūdį, sugebėjo staigiai įsiteikti ten dar buvusiai, bet atitraukiančiai vokiečių dalinių vadovybei, tapo Romnų geležinkelio stoties komendantu (pulkininko pareigybė, ir tai turbūt tapo dingstimi skelbtis pulkininku). Už tarnavimą okupantams ukrainiečiai jį suėmė, uždarė į Lukjanovo kalėjimą (netoli Rovno), nuteisė mirties bausme, bet prieš pat jos įvykdymą vokiečiai ištraukė jį iš kalėjimo ir atsitraukdami išsivežė į Vokietiją, kur apgyvendino Zalcedelio belaisvių stovykloje¹²⁰.

Būtent ten, Vokietijoje (Zalcedelio belaisvių stovykloje), ir prasidėjo jau plačiau žinoma ir mažiau ginčijama P. Bermonto veikla: rusų belaisvių verbavimas numatant iš jų suformuotus dalinius siųsti ne į Ukrainą, iš kur vokiečiai jau pasitraukė, bet į Baltijos šalis, kuriose jie stengėsi kuo ilgiau išlikti, o gal ir ilgam apsigyventi. Reikalai stipriau pajudėjo, kai organizatoriui pavyko per pažįstamus vokiečių karininkus išsirūpinti karo ministro G. Noske' s palaiminimą vykdyti šią akciją¹²¹.

Su jau suformuotu nedideliu daliniu (apie 3,5 tūkst.) ir jo štabu 1919 m. birželio 12 d. P. Bermontas atvyko į Jelgavą ir iš karto užmezgė ryšius su generolu R. von der

¹¹⁷ Ю. Цыганов, „Формирование Западной русской добровольческой армии (лето-осень 1919 года)“, *Akta humanitarica universitatis Saulensis*, t. 21, 2015, p. 104.

¹¹⁸ П. Авалов, *op. cit.*, p. 436.

¹¹⁹ А. П. Родзянко, *Воспоминания о Северо-западной армии*, Москва, 2000, p. 227.

¹²⁰ А. Čаренко, *op. cit.*, p. 64.

¹²¹ П. Авалов, *op. cit.*, p. 126–127.

Goltzu, kuris tuoj pat pasikvietė jį pas save į svečius. Šeiminkas svečiui paliko neišdildomą įspūdį, ypač sužavėjęs padėties Baltijos šalyse išmanymas, pozicijos tvirtumas, autoritetas, palankus požiūris į Rusiją. Žodžiu, abu supratę vienas kitą iš pusės žodžio. Vokiečių generolas rusų pulkininkui pažadėjęs *visokeriopą pagalbą* organizuojant dalinius ir paskyrė du karininkus ryšiams palaikyti. Tarp vokiečių ir rusų susiklostę puikiausi santykiai¹²². P. Bermonto atsiminimuose pabrėžta mintis, kad Rusija ir Vokietija turinčios sutrupinti tarp jų Antantės įterptas *pertvaras* Baltijos valstybių pavidalu. Tezę apie baltietiškų pertvarų likvidavimą mėgo kartoti ir Stalinas

Kaip ir R. von der Goltzas, atsiminimuose P. Bermontas ištiesai lieja pagiežą *nedėkingoms* Baltijos valstybėms, kurios esą vokiečių pralietą kraują vertino tik kaip vandenį, bet kartu tarsi atsiduoda istorijos teismui, nurodydamas, kad istorija nuspręs, ar jis buvo teisus, ar ne¹²³. Istorikas, suprantama, to negali daryti, bet R. von der Goltzo kaltinimas Latvijai, išsakytas spalio 4 d. dokumente, kad ji telkia kariuomenę Rygoje, savo sostinėje, verčia abejoti, ar abiejų aptartų atsiminimų autoriai pajėgė perprasti besikeičiančią situaciją Baltijos šalyse.

Nei generolo, nei pulkininko atsiminimuose atvirai nepasisakoma, kodėl, užuot iš karto žygiavus bolševikinės Rusijos link, buvo veržiamasi į Rygą, stota į žūtbutinį mūšį su Latvijos kariuomene. Abiejų autorių atsiminimuose dvelkia jų pasipūtėliška puikybė. Po pralaimėjimų Latvijai ir Lietuvai, užuot, kaip sakoma, nusišovęs, pasiaukštino – jau traukdamasis per Lietuvą P. Bermontas Mažeikiuose apsiskelbė generolu, susiorganizavęs faktiškai fiktyvią, pataikūnišką pavaldžių karininkų rekomendaciją. Šis raštas, kaip ir nemažas pluoštas kitų, su bermontiada susijusių dokumentų, spausdinami jau aptartoje atsiminimų knygoje kaip priedai.

Baltiškios reminiscencijos

A. Winnigo ir G. Noske's atsiminimuose

Didžiavalstybinės arogancijos netrūksta ir šių abiejų Vokietijos pareigūnų atsiminimuose vertinant savo šalies politiką naujai atsirandančių Baltijos valstybių atžvilgiu. Prie jų atsiradimo tiesiogiai galėjo prisidėti tik A. Winnigas, bet ir jo prisidėjimas tebuvo formalus, kadangi jis, kaip jau minėta, tik 1918 m. lapkričio 14 d. buvo paskirtas Vokietijos generaliniu įgaliotiniu Baltijos šalyse. Estijos nepriklausomybė jau buvo paskelbta vasario 24 d., Latvijos – lapkričio 18 d., tad generalinis įgaliotinis, nors ir

¹²² Ten pat, p. 150.

¹²³ Ten pat, p. 192.

turėjo savo rankose finansinius bei valstybinio poveikio svertus, tarsi tik pamojavo pro šalį riedančiam šių šalių Nepriklausomybės traukiniui, tyliai apgailėstaudamas, kad negali jo pristabdyti ar net perjungti, nukreipti į platesnes rusiškas vėžes.

Jau atsiminimų pradžioje deklaruojama, kad jų autorius dar prieš gaudamas generalinio įgaliotinio pareigas buvo įsitikinęs, jog mažos nacionalinės valstybės nesantčios veiksmingos, tad ir Rusijos *paribio teritorijos* neturėtų tapti savarankiškos, nes tai prieštarautų *pasaulinės istorijos logikai*; teritoriniai pertvarkymai esą turėtų būti sprendžiami jėga¹²⁴. Tad suprantama, kad A. Winnigas labai palankiai apibūdina generolo R. von der Goltzo veiklą, taip pat jo atsiminimus įvertina kaip kvalifikuotus¹²⁵. Šis, vykdamas į Kuršą, buvo susitikęs su generaliniu įgaliotiniu ir abu apsvarstė savo šalies tikslus Rytų politikoje.

Reikia pasakyti, kad Baltijos šalys A. Winnigui nebuvo visai nepažįstamas regionas, jis juo domėjosi jau nuo 1915 m., bet domėjosi pirmiausia kaip galima vokiečių kolonizacijos erdve. Mat būdamas socialdemokratų, profsąjungų veikėju, jis rūpinosi ne tik darbininkų, bet ir valstiečių reikalais, o šiems reikėjo dirbamos žemės plotų. Per karą nemažai Latvijos, ypač Kuršo, gyventojų persikėlė į Rusiją, tad tarsi vėrėsi naujos vokiečių kolonizacijos erdvės, regėjosi „masinis persikėlimas“¹²⁶. Vokietijos vidaus reikalų ministerijos pavedimu 1918 m. rugsėjį A. Winnigas keliavo po Baltijos šalis, kur aplankė Liepoją, Jelgavą, Rygą, Tartu, Taliną, ir tyrimo rezultatus pristatė ministerijos žinyboms. Toks kolonizatoriškas багаžas „slėgė“ ir diplomatinę jo misiją, kurią, aišku, taip pat veikė pokariniai pokyčiai, kai pralaimėjus Vakaruose, siekta tarsi atsigriebti Rytuose, išlaikyti, gal net stiprinti, labiau vertinti, išsaugoti Vokietijos įtaką Baltijos valstybėse, jau pripažįstant jų suverenitetą, bet atrajojant priklausomybės paveldą. Tik pradėdamas diplomatinę misiją A. Winnigas siekė „palenkti estus ir latvius į provokišką orientaciją“¹²⁷. Apie misijos uždavinius prieš išvykdamas jis trumpai pakalbėjęs su partijos lyderiu Frydrichu Ebertu, su kuriuo aptarė komplikuoją pokarinę Vokietijos situaciją.

Latvijos politikų, netgi socialdemokratų, pažiūras A. Winnigas, panašiai kaip ir R. von der Goltzas, įvertina kaip „beveik šovinistines“¹²⁸, partijos lyderį Paulių Kalninšą vadino radikalų, su kuriuo ne tik karščiausiai ginčijosi, tiesiog *sumalė į mil-tus*, bet ir baisiausiai persipyko: geriau pavyko susikalbėti tik su kairiosios pakraipos

¹²⁴ Прибалтийский излом. 1918–1919. Аугуст Винниг у колыбели эстонской и латышской государственности, Москва, 2019, p. 26.

¹²⁵ Ten pat, p. 193.

¹²⁶ Ten pat, p. 29.

¹²⁷ Ten pat, p. 32.

¹²⁸ Ten pat, p. 39.

prorusišku partiečiu F. Menderiu, taip pat su vokiečių tautybės Latvijos politiku, vidaus reikalų ministru Mileliu Valteriu¹²⁹. Esą daugelis latvių išlikusių pavienių vokiškos orientacijos šalininkų vengė, šalinosi *kaip maro*, jie net laikyti išdavikais. Vis dėlto vokiečių pasiuntinys bandė su latvių politikais ginčytis, juos gąsdinti, įrodinėjo, esą savarankiškos Baltijos valstybės susipjaus tarpusavyje, ištiks jas *balkanizacija*. Niekas nepadėję. Esą latvių inteligentai buvę kraštutiniai antivokiškai nusistatę ir linke orientuoti į Angliją¹³⁰.

Pats A. Winnigas, ko gero, buvo ne mažiau dogmatiškai kietakaktis. Jis net beveik paniekinamai nurodė, kad latvių tauta yra perdėm negausi – tik 900 tūkst. žmonių¹³¹. Žinoma, demografinės tendencijos jau tada turėjo kelti nerimą, bet latvių tuomet būta tikrai ne mažiau kaip 1,5 mln.¹³² Taigi skaičiai sumažinami beveik perpus. Vis dėlto atsiminimuose giriamasi, jog jų autorius buvęs išvalgus, perspėjęs savo įstaigos darbuotojus dėl radikalių permainų. Esą jis pats pataręs latviams suformuoti Nacionalinę tarybą, kuri sudarytų laikinąją vyriausybę. Tačiau jie nenorėjo gauti nepriklausomybę kaip malonę iš Vokietijos rankų. Norėta ją skelbti palaikant Anglijai. Tad kilusi grėsmė, kad Vokietijos įtaka Baltijos šalyse visai prapuls ir jos tapsiančios Anglijos satelitėmis.

Aptariamuose atsiminimuose bandoma parodyti, kad Estijoje tautinių įtampų buvę mažiau nei Latvijoje. Estų bendruomenė ir vokiška civilinė administracija gyvenusios „širdingoje santarvėje“¹³³. Nepaisant tokios konstatacijos, atsiminimuose prasikiša jų autoriaus nepakantumas ir estų tautinėms aspiracijoms. Pasakodamas apie Talino–Rygos traukinio keleivius, jis štai teigė, kad jie tarpusavyje šnypščiojo (kalbėjo) tiktai sava kalba ir leisdavo suprasti, jog nepuoselėja vokiečiams gerų jausmų¹³⁴.

Generalinio įgaliotinio pareigas atsiminimuose A. Winnigas apibūdina kaip gana svarbias tolesnei Vokietijos politikai Baltijos šalyse nustatyti, ekonominiams ir valstybiniais santykiams plėtoti. Jau antrąją darbo dieną – lapkričio 15 d. – jis panaikino spaudos cenzūrą ir iš karto leido socialdemokratams spausdinti savo laikraštį. Bolševikams tai buvo užginta. Dar lapkričio 13 d. estai nekludomi pakartotinai deklaravo nepriklausomybę. Atsitraukdami vokiečiai nebesugebėjo išsivežti sukauptų maisto produktų, taip pat ir 20 tūkst. butelių alkoholinių gėrimų¹³⁵. Prisimenant vokiečių

¹²⁹ Ten pat, p. 41.

¹³⁰ Ten pat, p. 42.

¹³¹ Ten pat, p. 43.

¹³² Išsamiau žr. A. Г. Манаков, О. А. Чученкова, *Динамика этнического состава населения Эстонии и Латвии с 1881 по 2016 гг.*, Москва, 2016.

¹³³ *Прибалтийский излом*, p. 46.

¹³⁴ Ten pat, p. 54.

¹³⁵ Ten pat, p. 85.

kariuomenės atsitraukimo peripetijas nurodoma, jog būta ir estų ir vokiečių broliavimosi, ir estų priešiško vokiečiams, bet pripažįstama, kad jėga buvusi estų rankose. Kartu nurodoma, kad generalinis įgaliotinis toliau kontroliavo geležinkelius, paštą, ryšių linijas¹³⁶. Jis pripažįsta, jog iki tol buvęs vokiečių rankose Tartu universitetas gruodžio 1 d. buvo perduotas estams. Taip pat nurodoma, kad atsitraukdama 8-oji Vokietijos kariuomenė galėjo turėti 150 tūkst. karių.

Atsiminimuose pripažįstama, jog generalinis įgaliotinis siekęs kuo ilgiau atidėti Latvijos nepriklausomybės skelbimą ta intencija, kad vokiečiai dar kurį laiką galėtų šioje šalyje išlaikyti savo įtaką. Tuo tikslu siekta supriešinti Latvijos politines partijas, ypač stambiausias – socialdemokratų ir ūkininkų sąjungą. K. Ulmaniu Vokietijos pasiuntinys visiškai nepasitikėjęs. Kiek geriau klostėsi jo santykiai su Demokratinio bloko politikais.

Pirmą kartą A. Winnigas asmeniškai pasimatė su K. Ulmaniu, kai šis atvyko pas jį iš karto po Latvijos nepriklausomybės paskelbimo lapkričio 18 d. informuoti jį apie įvykusį faktą. Kaip asmenybę generalinis įgaliotinis latvių premjerą charakterizavo prasčiau nei R. von der Goltzas. Nors premjeras nemeluodavęs, bet „atstumiančiai“ veikusi jo stipri „vokiečių fobija“¹³⁷. Ne asmenybinės, o politinės nuostatos turbūt labiausiai svėrė šiuos apibūdinimus. Tai rodytų aptariamuose atsiminimuose įterpta pastaba, jog neva dažnai kalbama, kad K. Ulmanis „nupirkta Anglijos“, bet retai kas tokio pobūdžio pareiškimus įrodantis¹³⁸.

Atsiminimuose A. Winnigas gana detalai aptaria paties parengtus ir lapkričio 25 ir 26 d. įteiktus Latvijos valstybės laikino pripažinimo dokumentus. Lyg apibendrindamas savo misiją jis tvirtina, jog įtemptų santykių su estais ir latviais problemą perkandęs kaip kietą riešutėlį¹³⁹. Atsiminimuose nemaža ir istorinių ekskursų, nurodoma, jog anksčiau nei visoje Rusijos imperijoje baudžios panaikinimas Baltijos šalyse – tai pirmiausia vokiečių baronų nuopelnas, bet dabar prasideda pirmą kartą istorijoje lygiateisis vokiečių ir latvių dialogas – vadinasi, anksčiau to nebūta.

Karo ministro G. Noske's atsiminimuose apie Baltijos šalis rašoma gerokai trumpiau nei kituose aptartuose memuaruose. Jis paliudija, kad apie padėtį šiose šalyse informaciją jam teikęs A. Winnigas, kuris dalyvavęs ir formuojant vokiečių savanorių dalinius¹⁴⁰. Ministras tvirtino, kad Vokietija neturėjusi Kurše jokių egoistinių interesų,

¹³⁶ Ten pat, p. 87.

¹³⁷ Ten pat, p. 105.

¹³⁸ Ten pat, p. 106.

¹³⁹ Ten pat, p. 111.

¹⁴⁰ Г. Хоцке, *op. cit.*, p. 147.

bet kartu lyg prieštaraudamas tam, nurodė, jog senoji jos siena su Rusija neatitikusi vokiečių interesų¹⁴¹. Taip pat paliudijama, kad siunčiamų į Baltijos šalis savanorių verbavimas vyko visu tempu, kad tūkstančius žmonių buvo apėmusi „baltiška karštligė“¹⁴². Tarsi apgailestaudamas nurodo, jog tik 1919 m. balandžio pabaigoje susiruošęs pats atvykti į Kuršą ir Lietuvą susipažinti su tenykšte situacija. Ir čia atvykęs, ir jau Vokietijoje matęs, kiek daug vokiečių nėra praradę vilties įsigyventi Latvijoje ilgam, čia arti ir akėti, dirbti kastuvu ir kirviu kartu laikant durtuvą rankose. Gegužės 5 d. buvęs uždraustas verbavimas Vokietijoje, bet jis vis dėlto vykęs. Tai buvęs vyriausybės silpnumo ženklas. P. Bermonto organizuojamas rusų baltagvardiečių verbavimas vadinamas afera. Jau jai žlugus, gruodžio 16 d. ministras buvo susitikęs su P. Bermontu. Šis įnirtingai iš ministro kaulijęs pinigų ir atsiminimuose susilaukė negailestingos, bet gana įtaigios charakteristikos. Tai politinio nemokšiško ir karinio avantiūrizmo, paikystės mišinys¹⁴³. Atsiminimuose G. Noske daro pagrįstą išvadą, kad jam būnant ministru, Vokietijoje nebuvo demokratiškų karininkų. Jie buvę išauklėti senąja prūsiška dvasia. Tai juk parodė ir Kappo pučas – *Kapp-Putsch*¹⁴⁴.

Vietoje išvadų

Išnagrinėti keturių skirtingų asmenų atsiminimai rodo, kad Baltijos valstybių susikūrimo po Pirmojo pasaulinio karo tarptautinės aplinkybės buvo tik galimybės joms atsirasti pasaulio žemėlapyje. Atsiradamos jos įveikė dar gajas Vokietijos ir Rusijos imperines jėgas. Tik vienas atsiminimų autorius A. Winnigas buvo linkęs susitaikyti su naujų valstybių susikūrimu Baltijos regione, bet tai vertino kaip neišvengiamą blogybę – verčiau jos būtų likusios Rusijos imperijoje kaip autonominės sritys, kuriose dominavę vokiški socialiniai ir politiniai sluoksniai būtų išsaugoję turėtą įtaką. Tai motyvuota 700 metų vokišku kultūriniu indėliu į Baltijos kraštų pažangą ir pralietu krauju apginant juos nuo bolševikų.

¹⁴¹ Ten pat, p. 148.

¹⁴² Ten pat, p. 149.

¹⁴³ Ten pat.

¹⁴⁴ Nesėkmingas vokiečių kraštutinių dešiniųjų pučas, įvykęs 1920 m. kovo 13 d. Berlyne ir kitose Vokietijos vietose, kilo dėl bendro nepasitenkinimo Versalio taikos sąlygomis ir ypač demobilizuotų karių vargingos padėties (tokių buvo beveik 250 tūkst.). Pučistai, vadovaujami Wolfgango Kappo, net užėmė Berlyną, bandė formuoti vyriausybę. Tačiau tokiam sąjūdžiui radosi ir pasipriešinimo, ypač kairiųjų jėgų. Profsąjungos paskelbė visuotinį streiką, valstybės tarnautojai atsisakė paklusti pučistams. Tad po keturių dienų pučas žlugo. Jo vadovai pabėgo į Švediją, bet W. Kappas grįžo laukti teismo. Belaukdamas ir mirė.

R. von der Goltzo ir P. Bermonto atsiminimai liudija Vokietijos ir Rusijos imperinių jėgų aljansą, karinėmis bei politinėmis priemonėmis sąmoningai siekusių užgniaužti dar tik gimstantį Estijos ir Latvijos valstybingumą. Pirmasis buvo viso sumanymo iniciatorius, idėjinis ir politinis vadovas, bet dėl Antantės spaudimo siekęs likti karinių veiksmų užkulisuose. Antrasis, nepaisant ekstravagantiškų ir prieštaringų poelgių, kurie dar ne visi išaiškinti, buvo aktyviausias jungtinių rusų ir vokiečių karinių jėgų organizatorius ir baltiškojo valstybingumo slopinimo vykdytojas. Tie veiksmai atsiminimuose pateisunami Versalio nepelnytai pažemintos vokiečių tautos orumo išsaugojimu ir istorinės misijos Europos rytuose tęstinumo išlaikymu. Karo ministras G. Noske savo memuaruose pasisako, jog turėjęs kontaktų su į Baltijos šalis išvykstančiu R. von der Goltzu, taip pat su iš jų grįžusiu P. Bermontu, tačiau nurodo, esą Vokietijos vyriausybė neturėjusi galimybių sustabdyti vokiečių bei rusų dalinių verbavimo ir siuntimo į Kuršą. Savo vizitą į Baltijos šalis ministras apibūdina tik bendro pobūdžio pastabomis.

Visuose atsiminimuose pagiežingiausiai apibūdinama Latvijos vyriausybės ir jos vadovo K. Ulmanio veikla, pašiepiamos jo pastangos atsikratyti ilgaamžės vokiečių įtakos Baltijos šalyse ir remtis Anglijos pagalba. Kandžiais žodžiais palydimi šios jūrinės galios siekiai pasinaudoti po karo išaugusiomis galimybėmis paveikti tarptautinius procesus įvairiuose pasaulio regionuose, kartu nurodomas nesugebėjimas ar nenoras pasipriešinti bolševikų įtakos sklaidai ir nesirūpinimas monarchijos atkūrimu Rusijoje. Bolševikams išsilaikyti valdžioje padėjo ir P. Bermonto atsisakymas prisidėti prie N. Judeničiaus pastangų užimti jų revoliucijos lopšį – Petrogradą.

Išnagrinėti atsiminimai svariai papildo jau sukauptus duomenis apie įtakingas rusų ir vokiečių jėgas, kurios priešinosi Baltijos šalių nepriklausomybei. Jos kūrėjai, disponuodami kad ir kukliais ištekliais, bet veikdami sutelktai, pasiaukojamai sugebėjo išlaikyti ir įtvirtinti valstybingumą, tuo nubrėždami gaires ateities kartoms jį branginti, puoselėti, saugoti kaip akies vyzdį.

THE MEMOIRS OF GERMAN AND RUSSIAN MILITARY
AND POLITICAL FIGURES RÜDIGER GUSTAV ADOLF
VON DER GOLTZ, PAVEL BERMONDT, GUSTAV NOSKE
AND AUGUST WINNIG AS A SOURCE FOR RESEARCHING
THE GENESIS OF MODERN STATEHOOD
OF THE BALTIC STATES

Zenonas Butkus
Summary

This article presents an analysis of the memoirs of Germany's and Russia's military and political figures Rüdiger Gustav Adolf von der Goltz, Pavel Bermond, Gustav Noske and August Winnig. They are primarily analysed as a source for researching the genesis of modern statehood in the Baltic States. All the authors of these memoirs admit and testify that they did not approve of nor support the emergence of the Baltic States' statehood. Only Winnig, as Germany's representative for those states, formally gave his de facto recognition, but like both R. von der Goltz and Bermond, was convinced that their statehood had no future – sooner the genesis of modern statehood or later Russia would take them back into its fold, while in the social sense, the German barons would continue to exercise their supremacy there. It was thought that having cast aside the yoke of Bolshevism, Russia would nonetheless grow stronger and enter into closer relations with the also-resurgent Germany, and that both continental powers would finally gain a stronghold over the entire European continent, making them capable of entering into an open, ultimate battle for global supremacy against the maritime power England. In fact, in almost all the memoirs it is England who receives the most reproaches and blame for diplomatic intrigues and traps, even being accused of inspiring World War I. Strong words were also expressed against the England-supported Latvian government, led by Kārlis Ulmanis, who is described in probably the most malicious way, mocking his efforts to throw off the centuries-long German influence and to rely on backing from the Entente countries.

Bermond and R. von der Goltz's memoirs also provide us with authentic data that supplements the existing historiography about the origins of the Bermontians' venture, its nature and conclusion, as well as the behind-the-scenes financial aspects. The idea to use joint Russian-German forces formed in the Baltic States to suppress a revolutionary movement in Germany itself is also revealed. In addition, this data makes

it possible to raise the hypothesis of why attempts to divert Bermontian units to the assistance of Nikolai Yudenich, who sought to take over Bolshevik-ruled Petrograd, ended in a fiasco. This indirectly made the Bolsheviks' situation easier and might have served as a fateful moment in the struggles for power in Russia at large – after all, Pavel Bermondtskiy had three times as many soldiers as Yudenich. The analysed memoirs also supplement our knowledge about the aspirations to colonise the Baltic States. Both R. von der Goltz and Winnig, who took an interest in this matter from 1915, wrote about this quite convincingly. The idea of establishing a new colony in Courland, where 30–40 thousand German farmers would be settled, was indeed popular in Germany.

By analysing these four memoirs together, the opportunity arises to compare them and the thoughts and ideas they raise. R. von der Goltz's memoirs would have to be the most valuable as he was probably the most influential military figure in Germany, practically commanding its whole military campaign in the Baltic States after World War I, having seemingly accumulated the interests of Germany's militaristic class in the East. The memoirs are authentic also as they were published already in 1920, hot on the heels of the departure from the Baltic States of units under the command of this author.

The analysed memoirs are an important contribution to the already amassed data about influential Russian and German forces that opposed the Independence of the Baltic States. The international circumstances following World War I, which created the conditions for the emergence of the Baltic States' statehood, often turned into obstacles for this statehood to become manifest as the imperial aspirations of Germany and Russia remained vibrant in the Baltic Sea region.